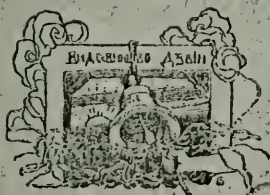

745
В. ВИННИЧЕНКО

92

МІЖ ДВОХ СИЛ

Драма на чотири дії

Київ — Відень
1919

PG

3942

V88 MS

cop. 2

ДІЯ ПЕРША.

Дієві особи:

Микита Іванович Сліпченко
Глиkerія Хведоровна, його жінка

Софія
Христя
Марко
Тихон
Арсен

} їхні діти

Панає Антонович, чоловік Христини
Семяніков }
Грінберг } лідери большевиків

Микола Петрович Білянкевич
Сіліци
Подконасв }
Сорокін } Большевики

Красногвардейці, селяне, робітники.

Діється в одному з великих провінціальних міст на
Україні в початку 1918 року.

Велика кімната. Вона одночасно служить і за їдальню і за робітню, кабінет і вітальню. Ліворуч від глядача ближче до рами теслярський варстат. Тут же дошки, струменти теслярські; над варстатом до стіни поприбивані полиці з пофарбованого дерева. Біля варстату стоїть пошелючка шафа для кипжок, яку допіру роблять.

Далі по лівій стіні полиці з книжками. Між варстатом і полицями з книжками двері в другі кімнати. В задній стіні велике італійське вікно. Крізь його видно будинки міста. Біля вікна зліва стоїть стіл до писання, фотель. Справа буфет. В стіні, що праворуч, другі двері до сіней. Попід сею стіною стоїть широка турецька капапа. Над нею старовинний український килим і портрет Шевченка у великому рушнику. Посеред кімнати стіл покритий білою вишиваною скатіркою. Скрізь на стіпах портрети українських письменників, так само прибрані рушниками.

ПАНАС. (Років 30, з голеною бородою, білявий, в очах переважно юмористичний вираз. На йому сорочка з сірого товстого полотна, на шиї зав'язана червоною вузенькою стьошкою; рукава закачані. Підперезаний темносинім поясом. Чорні неширокі штани в чоботи. Він дивиться у дзеркало, розглядаючи себе зо всіх боків. Коли в сусідній хаті чується голос, він хутко одходить, од дзеркала, бере рубанок і стругає.)

ХРИСТЯ. (Років 24-х, білява, з м'якими рисами лица, одигнєна в білу блюзку й синю модну спідницю, на сніжні дві коси. Хутко входить і шукає по хаті, поглядаючи скоса на Панааса.) Та де ж вона? Оце, їй-Богу! Ну, нема ж та й годі! Паню, ти не бачив татової шапки?

ПАНАС. Бачив. На транку лежить. (Не перестає стругати.)

ХРИСТЯ. Ай, Паню! (Шукаючи підходить до Панааса, м'ярко занадто щиро.) А знаєш, Паню, тобі таки без бороди далеко крапце! Тепер у тебе зовсім український тні. А тоді трошки скидався на кацапчука, це через те, що борідка була білява і трошки цанина. А тепер же зовсім такій, як чотири роки назад.

ПАНАС. (Ніби шукає щось круг себе й заглядаючи за Христю.)

ХРИСТЯ. Що ти шукаєш?

ПАНАС. Та щось тут допіру говорено про мою борідку. Хто то Христю?

ХРИСТЯ. А вже ж, краще. А що я вчора казала, що гірш, так то я так... з поганого настрою. Мені здавалось що ти поголився ради приїзду Софії, щоб бути таким, яким вона тебе знала.

ПАНАС. Ага, а тепер уже не здається?

ХРИСТЯ. Ну, Господи! Ну, розуміється, ти можеш хотіть подобатись Софії. Що ж тут такого? Хіба це зараз же повинно значити, що ти в неї закоханий? Господи Боже! Невже ти думав учора, що я именно це думала? Паплю!.. Але даю тобі слово, я зовсім так не думаю. Ти віриш мені? Віриш? (Зазправ йому в лице, ловить руку з струганком.)

ПАНАС. (Сміється.) Ах, ти хитрюга!

ХРИСТЯ. Чим? Чим? Чим же я хитрюга?

ПАНАС. Ну, дитинча, іди шукай шапку, мені треба докінчить оцю полицку. А то як приїде Софія, як закохаюсь у неї то її не кінчу вже зовсім.

ХРИСТЯ. Ну, а хіба ж ти не радий, що вона приїзжає? Ну, скажи по правді. Трошки все ж таки хвилюєшься, Га?

ПАНАС. Ні, мені дуже сумно. І страшно: а що знаєш, як повернеться стара любов? Га?

Що ж ми тоді робитимем, мала моя, га? Стара любов, брат, цунка, живуча. От морока буде!

ХРИСТЯ. (Несподівано гірко.) На що їй повертаться, коли ти її й тепер любиш і не переставав усі ці чотирі роки любити.

ПАНАС. (Сміючись.) От-так маєш!

ХРИСТЯ. Ах господи, і чого б я присталявся. І зо мною ти жешився тільки на злість їй, і бороду поголив тільки для неї, і стоїш тут з рубанком для неї. Ах, нещасний поет, муєть тєслярєством зароблять на хліб. Відний талант, загинув через сем'ю. А Софія як же, відома артистка російської імператорської сцени, вона зрозуміє...

ПАНАС. (З посмішкою шильно двлячись на неї.) Дитинча, навіщо ти собі кіхтоньки в серце запускаєш? Га? Шавіщо дряпаєш? Нікому з того абсолютно ніякої користи немає. Повірть ти мені.

ХРИСТЯ. (Плаче.)

ПАНАС. Так... Додряпалась.

ХРИСТЯ. Ти нік...коли м...мене не любив... Тільки її ...І тепер...

ПАНАС. Ну, скажіть на милість, що значить одна маленька паринивенька, цанша борідка. В руки взить нема чого, а як зголив, так які сльози через неї. Ні, дитинча,

годі, я заведу через місяць тобі таку, що всі кацапи будуть ахкати. Ой, побачиш... На виставку в Рязань пошлю її: (Обніма її злегенька милує.)

ХРИСТЯ. (Плаче й сміється.) Я — поганка, Паю! Ти не сердься на мене, але мені так боліло ввесь час, так боліло. А тепер, знаєш, легше. Як сказала, так і легше.

ПАНАС. (З усміхом.) Ну, звичайно, як звалиш камінюку, так воно вмиє легше.

Входить Сліпченко. Він — присадкуватий, кремезний, років 50. Вуси довгі, з підвусниками, звисають униз по козацькому, вишивана сорочка з стьождою. Зверху сорочки піджак, але штани підперезані червоним широким поясом, за якого причеплено револьвера. Говорить поважно; силкуючись удавати козака, трохи театральніо:

— Ну, дочко! Ти сюди з чоловіком любовці розводить. Прийшла? (До Панааса.) Здається, воно трохи не по українському буде „любовці розводить“? Га?

ПАНАС. По українському можна все говорити. Не сушіть собі голови.

СЛІПЧЕНКО. Ну, нехай упоремося з тою проклятущою кацапньою, засяду за граматику. Ну, а шапка ж де? Дочко?

ХРИСТЯ. Та її-богу, тату, її тут немає. Шукаю, шукаю аж... Ой, та ось же вона, дивіться. Лежить собі...

ПАНАС. Та й уредна яка, і не поворухнеться, наче її не вона.

СЛІПЧЕНКО. (Бере смушеву, сиву шапку з червоним козацьким верхом, що звисає майже на плечі, гладить її рукою.) А деж наш Арсен?

ХРИСТЯ. Та ніпов же, тату, на вокзал зустрічать Софію.

СЛІПЧЕНКО. Та аж з самого ранку сидить там? Оце добра мені справа. Ну її поїзди, чи той, потяги ходять тепер, хай їм грець. Ну, нічого, хай упораємось з більшовіками. А, та й славне козацтво росте. Кидайте ви, Панасе, своє телярство, занекуйте у вільні козаки, бороніть рідний край. Яке тепер телярство? Гляньте яка ловка шапка. Га? (Одягає її береться в боки.)

ПАНАС. (Співає ніби не чуючи.) „Гей, не шуми, луже“.

СЛІПЧЕНКО. О, вже заспівав своєї. Українець називається.

Входить ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. (Років 50, одягнена в темне, близька дзвіночком, по селянському, на голові темна хусточка. Лице тихе, добре. Вдача лагідна, дуже довірлива, наївна.) — А Софієчки нашої все немає? Чую гомін та її думала вже, що то вона приїхала.

СЛІПЧЕНКО. (Серйозно.) А, ти, стара, хіба її не знаєш? Прийшла ж од неї телеграма,

що вона просто на аероплані прилетить до нас. (Моргав Христі.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Здивовано.) Оце, скажіть! (Стурбовано.) Та це ж, по даї господи, її унасти можна.

СЛІПЧЕНКО. Ого, прив'язже себе!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та її холодно ж, Боже мій! Ото яка! А вона таки така. Змалку така була.

СЛІПЧЕНКО. Та пише, що просто в вікно хоче до нас улетіть. Ось сюди. Та щоб ми виїняли його. Оце стоїмо та її радимось.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та як же так?!... Ой, старий, ти знов оце мене дурниш...

СЛІПЧЕНКО. (Вдоволено сміється.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. А я ж і повірила. Хаїт Бог милує, літать на цих еропланах. Нехай уже поїздом їде.. (В сінях гомін.) А ну ж стійте. Чи не вона ж ото? Ой, матінки! (Кидється до дверей у сінні й зникає.)

СЛІПЧЕНКО. А справді, ніби Софіїн голос. Е, прилетіла таки! (Швидко йде за Гликерією Хведоровною.)

ХРИСТЯ. (Поглянувши пильно на Панаса, біжить за ним.) Вона, вона. Софієчка, Софієчка! (Вибігає.)

ПАНАС. (Сам швидко йде до дзеркала, дивиться, чепуриться. Потім береться за струганок, але, розду-

машин, одклада набіть і одкочує рукава. Видно хвилюється, ніксно про себе посміхається, не знає, яку позу прибрати. Гомін у сніжці стоїть хвилинні три. Панас уже исторично поглядає на двір.)

Входить вел'я Софія. Їй років 27. Гарна, волосся темно-русяве. Одягнена елегантно в сірій зимовий костюм, гачтований хутром. На голові сіра, під кольор костюма хугрина, по смушевці, шапка. Іде обнявши Гликерію Хведоровну. Манера балакати весела, рішуча, трошки не уважна. Тепер зхвилювана, в радісному підняття:

— І все так само, так само, як було. Навіть в Панас Антонович! Доброго здоров'ячка! Як ся маєте? (Здоровкається з Панасом.) Господи, такий самий, а ні трошки не змінився. Тільки... Що це тут за допки? Майстерня?

СЛІПЧЕНКО. А то наші Панас покинув вірші писати та виробляє шафи тепер. Заробітнице, ніж вірші.

СОФІЯ. Та-ак? Невже?

ПАНАС. (з посмішкою.) Пристосування до сучасного моменту, тільки всього, Софіє Микитівно. Ви не лякайтесь.

СОФІЯ. (Сухо.) Я її не лякаюсь. Господи все таке саме, навіть фотографії в черепашкових рямцях. Ні, я мушу їх поцілувати, вони надзвичайно милі. (Цілує рямці.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та ти б, дитинко, хоч шапочку скинула, роздяглася. І їстоньки як хочеш? Господи, такий же світ проїхала.

СОФІЯ. (Окидаючи капелюха, жакет.) Та ще як, мамуно! У вагоні четвертого класу, двоє суток не виходячи з вагону. Один саядат слав на плочі, другий на колінах, третій впірався погами об мою голову, четвертий дихав у шию.

ХРИСТЯ. (Роздягає капелюх і жакет.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ой, матішки!

СОФІЯ. А почувую себе як свіженький огірочок.

АРСЕН. Та я ж її через вікно з вагону вийняв!

СЛІПЧЕНКО. А що-ж! По козацьки!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Отто, Господи!

СОФІЯ. Ого, ми молодці! Але що найкраще, що найкраще так це те, що, паренті, дома. Дома, дома, на рідній землі, на Україні, татусю, на нашій любій і своїй тепер землі. І яке щастя говорить по своєму, наче плаваєш. (Лукаво.) Ну, тату, тепер ви вже, розказував мені Арсен, не матимете нас, дітей, що ми „дурну хохляччину“ заводимо? Га?

СЛІПЧЕНКО. Буває, дочко, що її старі розуму навчаються. Вік живи, вік учись. А дурнем помреш.

ХРИСТЯ. О, тато тепер таким українцем став, що й нас за пояс заткне.

СОФІЯ. Браво!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну, а як же Микола Петрович там, доцю? Чого ж він з тобою не прийшов?

СОФІЯ. (Восоло.) А на віщо він тут здався, кацап?

СЛІПЧЕНКО. Іменно, так! Оце, видно, справжня українка!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну, де-ж таки. Хоч бідний і кацап собі, а таки ж твій чоловік рідний.

СОФІЯ. Еге, мамуно, уже годі. Уже я не „гаспажа Падпругіна“, а просто собі Софія Сліпченко.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. О! Як же це так?

СОФІЯ. Розвелась. Подала заяву в „Совѣт рабочих депутатов“ приклала марку за сімдесят копійок і кінець. Він мені не чоловік, а я йому не жінка. От як тепер, мамцю. (Всі вражені.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Оце Господи! Та чого ж так, дитино? що ж ви погано жили між собою? Обижав тебе? Чи як?

СОФІЯ. Е, мамо, довго говорить, а мало слухать. Колісь розкажу. А тепер я б все ж таки вмилася.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та зараз, зараз. Ото

справді! Та ходім, ходім! Христю, ти б поміца!

СОФІЯ. Тільки от що. Тут до мене зараз має прийти один чоловік. Я йому з вокзала телефонувала. Дуже важна справа. Доручення з Петрограду. Так де мені його прийняти?

СЛІПЧЕНКО. У нас, дочко, оця хата за все. Ти ж сама знаєш. Пролетарії...

СОФІЯ. І чудесно... (Дзвінок.) О, це ніби якраз хтось дзвонить? Арсене, а ну, подивись. Як до мене, то веди сюди. А вас усіх я вже попрохаю... (З посмішкою показує рукою на двері.)

АРСЕН. (Швидко виходить.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та, може б, умилася все ж таки?

СОФІЯ. Ні, як він, то вже потім. Це хвилини п'ять не більше. Одчеплюсь та її буду вже вільна.

АРСЕН. (Входячи). До тебе, Софіє.

СОФІЯ. Ага... То проси, будь ласка.

Всі виходять на ліво. Арсен на право.

Входять Грінберг і Семянников. Грінберг в солдатській одежі, голениці, кучерявий, літ 28. Тримається вільно. Самовпевнено, трошки гаркавить. Старається бути англійцем. Семянников — в косоворотці й піджаку, з борідкою, незграбний, трохи згорблений, вигляд суто-інтелігентський.

СОФІЯ. Доброго здоров'я. (До Грінберга.)
Вибачайте: ви хто? Товариш Грінберг?

ГРІНБЕРГ. Да, я Грінберг.

СОФІЯ. Дуже приємно. А ви, товаришу?

СЕМЯННИКОВ. Моя фамілія — Семянников.

СОФІЯ. Чула її про вас. Сідайте, будь ласка. Сподіваюсь, ви балакаєте по українськи? Попережаю; я ні слова по руськи не скажу. Я тільки що приїхала і так скучила за своєю мовою що...

ГРІНБЕРГ. Якь сожалѣнню, товариш Семянников не говорить по українськи...

СОФІЯ. Але ж ви балакаєте? Товариш Сергійенко казав мені у Петрограді, що ви чудесно говорите по українськи.

ГРІНБЕРГ. Да, я ізъяєняюсь свободно. Я можно сказати влюблен в этот прекрасний, богатий язык. Коли ви не дуже будете сміятися з мене за мою вимову, то я з великою приємністю. Я ж сам українець, родився й виріє на Україні.

СЕМЯННИКОВ. А меня уж вы того... уж извините, я понимаю — то невозможно понимаю, а говорит... (Разводит руками и пошепчется.)

СОФІЯ. (Весело.) Ну аби розуміли. А хутко її говорить будете. Ну, так от, товариші, я...

(Озирається й говорить тихіше.) Я маю доручення з Петрограду. Там дивуються, що у вас тут так мляво посувається справа.

СЕМЯННИКОВ. Извините. Я не совсем понял. Что значит „мляво“?

ГРИНБЕРГ. Медленно, вяло.

СЕМЯННИКОВ. Что же именно вяло? (До Софії.) Вы меня простите.

СОФІЯ. (Сміючись.) О, будь ласка.

ГРИНБЕРГ. Почему вяло идетъ дѣло.

СЕМЯННИКОВ. Ах, вот что! Да, да...

ГРИНБЕРГ. Нічого дивного, товаришко, немає. Ми не маємо вказівок, не маємо грошей. Ми готові кожну хвилину призначити виступ і не рішаємось.

СОФІЯ. А сил є досить?

ГРИНБЕРГ. Все робітництво, і весь гарнізон у наших руках. За Центральну Раду тільки зброд ріжний, хулігани та наймані групки вільного козацтва. Нікчемні банди.

СОФІЯ. (Виймає з торбишки пакети і листи.) Тут гроші. Поки що тільки пятьдесят тисяч. Потім буде більше. (Подає.) А це лист вам. (Дає Грінбергові пакет і листи.)

ГРИНБЕРГ. Ага... Дякую... (Чита листа.)

СОФІЯ. (Тим часом до Семяннікова.) А ви давно вже на Україні?

СЕМЯНИКОВ. М'яецев шесть, семь...

СОФІЯ. Що ж вам подобається тут?

СЕМЯНИКОВ. Какъ?

СОФІЯ. (Сміючись.) Нравится вам здѣсь?

ГРИНБЕРГ. (Раптом.) Великолѣпно! Вотъ этого мы только и ждали. (Семяникову.) Прекрасно! Сегодня можно выступать.

СЕМЯНИКОВ. (Радісно.) Неужели?! (Простяга руку до листа.) А ну покажите.

ГРИНБЕРГ. (Немов не помітивши його руху, хова лист в кишеню.) Сегодня ночью выступаем. О, теперь мы покажем этим насмным бандам разбойников. (Софії.) Спаснбо вам, товарищ. Дякую дуже-дуже. Ви зробили нам величезну послугу.

СОФІЯ. Дуже рада.

ГРИНБЕРГ. Ну, тепер можна йти? Я гадаю, що ми ще побачимось. Ви мою адресу знаєте. Дозвольте вам ще раз подякувати і побажати всього найкращого. (Стягує руку.) Вибачайте, ще одно маленьке запитання. Але чисто особистого характеру... Ви, здається, артистка Петроградського державного театру?

СОФІЯ. Так.

ГРИНБЕРГ. Можна вас запитати, яким способом ви наша прихильниця? Коли це в не скромність з мого боку? — вибачте будь ласка.

СОФІЯ. О, прошу, М—прихильниця всього, що гарне. Соціальна революція це така грандіозна, величезна річ, що бути байдужим або ворожим до неї може бути людина довісім туна або дуже заінтересована в своєму сучасному добробутові, або як кажуть тепер, в своїх класових інтересах. Тупою я себе не можу вважати, а що до класових інтересів, то мій батько — залізнодорожний робітник, мати — селянка, брати робітники на заводі. Тільки я та сестра маємо освіту. Але це сталося зовсім випадково. Коли ми були дітьми, то жили в домі відомої артистки Мусалової, може чули?

ГРІНБЕРГ. А як-же.

СОФІЯ. Вона зацікавилась мною й сестрою і присяглась, що зробить з нас артисток. І як бачите, я на сцені. Сестра теж була, але вийшла заміж і покинула.

ГРІНБЕРГ. Це страшно цікаво. Мусалова могла б радіти коли б не вмерла. Я б за одно це поставив би їй пам'ятника.

СОФІЯ. Ну, за добре серце пам'ятників на жаль не ставлять.

ГРІНБЕРГ. О, не в доброму серці річ. А в тому, що дякуючи Мусаловій ми маємо таку велику артистку, такий талант. (Включається Софії.)

СОФІЯ. (Омічлив.) Ну, це вже не по більшовицьки, товаришу. Це буржуазність, говорить компліменти дамам. Так, значить, сьогодні вночі? Я думаю, це пройде без крові?

ГРІНБЕРГ. О, да! Я думаю... Всього доброго. Бувайте.

СОФІЯ. Бажаю успіху. (Прощається і проважав їх до дверей.)

ГРІНБЕРГ. Дякую. Дякую. (Виходять.)

СОФІЯ. (Підходить до дзеркала й поправляє волосся.)

ГРІНБЕРГ. (Входячи.) Вибачайте. Ще на одну хвилинку. (Підходить ближче.)

СОФІЯ. Будь ласка.

ГРІНБЕРГ. Ви не можете сеї ночі перейти в нижній стаж або переночувати у когось в другому районі? Річ, бачите, в тому, що ми почнем наступати якраз з цього району. Може бути обстріл. Я боюсь, щоб снаряд не попав до вас.

СОФІЯ. О, я не боюсь. Але невже так серйозно? Навіть обстріл? З артилерії?

ГРІНБЕРГ. Все може бути. Я сподіваюсь, що обійдеться й без цього, але... Мені певнимовно шкода було б, коли б вам було зроблено яку небудь неприємність. Я страш-

по радий, що ми маємо таку чудову, таку... прокрасну товаришку. О, це по комплімент, а щира правда.

СОФІЯ. (Сміючись.) Дякую, дякую. Але сподіваюсь, що ніякої неприємності мені не буде.

ГРІНБЕРГ. А все таки перейдіть у друге місце. Як раз ви в такому районі живете. Дуже вас прошу. Га?

СОФІЯ. Ну, Господи! Що я панночка яка небудь, од вистрілу в істернику впаду? Я в Петрограді мартовську й октябрьську революцію пережила, і то не ховалась, а то тут...

ГРІНБЕРГ. Ну, коли так, то... до побачення. (Дуже стискує руку й щільно виразно дивиться їй в очі.)

Входить Панас, але побачивши Грінберга хутко входить назад.

СОФІЯ. До побачення. Всього доброго.

ГРІНБЕРГ. Сподіваюсь до скорого побачення?

СОФІЯ. Я думаю.

ГРІНБЕРГ. (Низько галантно вклоняється й виходить.)

СОФІЯ. (Знов чедуриться перед дзеркалом і весь час подивляється на двері, з яких виходив Панас.)

ПАНАС. (Входячи.) Можна? здається, вже зовсім пішли?

СОФІЯ. Можна, можна. Вибачайте, що виглядаю на мене із вашої власної хіти.

ПАНАС. О, нічого, це тепер трапляється на кожному кроці. А ви вже з нашими більшовиками познайомились?

СОФІЯ. З якими?

ПАНАС. Адже це були Грінберг і Семяніков, тутешні лідери більшовиків. Хіба ви не знали того?

СОФІЯ. Та певже? Звідки ж мені знати. Я — буржуїнка, ніяких партій не розумію. Якою була, такою її зосталась. (Лукаво.) Пам'ятаєте, як ви мене колись лаяли за це? Чи ви вже все забули?

ПАНАС. А цікаво, що вони аж у двох прийшли. Вони важні тут парсони.

СОФІЯ. А ви такий самий упертий лишилися як і були.

ПАНАС. Здається, ви її про себе могли б це саме сказати?

СОФІЯ. (Сміючись.) Нічого собі зустріч старих приятелів: з першого ж слова лаятись почали. У мене таке враження, що ми днів на два—три тільки розлучались.

ХРИСТЯ. (Входячи на порозі.) Софіє, умивайтеся іди.

СОФІЯ. (Весело.) Та певже? А умівальник тої самий, що перекидається? (Обніма Христю.)

ХРИСТЯ. Той. Тільки Панаас його вже полагодив.

СОФІЯ. Е, нікода. (Входить.)

ПАНААС. (Сам. Стоїть якийсь час непорушно, в задумі, потім стріпує головою, немов одганяючи думки, рішуче закачує рукава й починає стругати наспівуючи „Гей, по шуми, луже“.)

Входить з сіпешних дверей Марко, років 25—26, рослий, чорнявий, одягнений в салдацьку шенелю, в шапці з червоным висячим верхом. В руці рушниця. Коли роздигається, під шенелью питатьскі штани в чоботи й піджак.

МАРКО. (Швидко в підняття.) Де батько? Панаасе Антоновичу! Дома?

ПАНААС. А що сталось?

МАРКО. (Ущіпливо.) Е, вам все одно не цікаво.

ПАНААС. (Хитаючи головою на ліво, байдуже.) Там десь. (Співає знов.)

МАРКО. (Підходить до дверей ліворуч, одчиняє й гукає.) Тату! Ідїть сюди. Швидко. (Вертається в кімнату.)

СЛІПЧЕНКО. (Входячи, знепокоєно.) Що таке?

МАРКО. (Таємно, тихіце, але в веселому підняття.) Зараз треба йти.

СЛІПЧЕНКО. Куди?

МАРКО. Тасмний наказ по всьому гарнізону: сьогодні вночі обеззброїть большевиків. Всім вільним козакам з постої години вечора бути на місцях.

ПАШАС. (Уважно прислухається.)

СЛІПЧЕНКО. Оце, паренті, діло. Оце так! А то панькаються з ними сукиними синами.

МАРКО. Тихше. Щоб Тихон не знав. Він дома?

СЛІПЧЕНКО. А правда. Ні, здається його нема.

МАРКО. Мені треба ще свою вишивку почистити. Щоб сьогодні вночі добре працювала. (Скида шепель, шапку, виймає з кешені ганчірочку, струменти, сідає за стіл і починає розбірати рушницю.)

СЛІПЧЕНКО. Ну, паренті, додумались! Ні, нехай же... (Зупиняється.)

Входить Тихон, років 27, одягнений в подертий темний костюм в косоворотці під піджаком, низенького росту, білявий, сухорлявий, подібний до матері.

СЛІПЧЕНКО. А, от і пані панич прийшли. Як там твої друзі кацани ся мають?

ТИХОН. (Не відповідаючи, бере з етажерки книжку, лягає на канапі й починає читати.)

МАРКО. Вони по українськи не розуміють. Вони тільки по кацапсько-большевицькому молитвенику уміють молитися.

ПАНАС. (Головницію.) „Гей, по шуми, луко“.

СЛІПЧЕНКО. Яка це година? (Дивиться на кишенькового годинника.) Ого, вже п'ять. Чуси, Марку?

МАРКО. Чую. То ж то воно вже так темно в хаті. (Встає й пускає електричне світло.) От тепер і читать і винтовку чистить і стругать видпище. Правда, панове? Тату, а Арсені дома? Треба й йому новину сказати.

СЛІПЧЕНКО. Та він там коло Софії. Софія ж прийшла.

МАРКО. (Схоплюючись радісно.) Та не може бути?! Та де ж вона?

ТИХОН. (Кладе книжку й нехалаючись сідає.)

СЛІПЧЕНКО. Умивається. Зараз сюди прийде. Треба й свою рушницю обдивитися... (Виходить ліворуч.)

МАРКО. (Сідає.) Ну, це здорово, що вона прийшла. От Тихоне, у нас у родині ще прибавилось буржуазії та шовінізму. Софія писала, що їй уже в печінках добре засіла кацапня. Прийдеться тобі, брат, в кацапію до яхрьоньок їхати, пропадеш ти тут з нами... Ех, та й ловкенька винтовочка, Тихоне! Подивись. Га? Большевичків як травичку коси-теме.

Входять Софія, Гликерія Хведоровна, Христи.

СОФІЯ. (Швидко йде до Марка, обнімає його, цілує.) Здоров гайдамачо! Здоров, мій хлопчику милий! У-у, та й виріє жо! Нічого собі хлопчик! О-го-го!

МАРКО. Але ж і ти півроку, якою красуньою стала! І Петроградська голодня тебе не взяла.

СОФІЯ. О, мене й довбнею не доб'єш!

ТИХОН. (Підійшовши тихо.) Здорова, Софіє!

СОФІЯ. О! Тихешький Тихон! Здоров, голубчику. Тебе, розуміється, не чути й не видно. (Цілюються.) Ну, цей, мабуть, срібних карбованців пальцями не ламає? Ну, чого ж ти такий худий? Подивись на Марка.

МАРКО. О, зате він ламає Українську державу, як бублика!

СОФІЯ. О? Як так?

МАРКО. А спитай його. „Вся власть совѣтам, долой буржуазну Украину. Да здравствует единая, недѣлимая матушка Русь православная.“!

СОФІЯ. Та невже? Чого ради?

ТИХОН. Брехать же ж таки не треба, Марку.

МАРКО. Я й не брешу.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну, дітоньки, не треба... хоч сьогодні не сваріться. Христе, накривай же стіл.

ТИХОН. (Потискує плечима й одходить.)

СОФІЯ. Мамуню! Ін-Богу ж, я не голодна. Христе не треба.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну-ну, що ти, Господь з тобою? Як же так: приїхавши та не заку-силь. Оце добре було-б.

СОФІЯ. (Розводить руками.) Ну, щож! Марку, що це ти робиш?

МАРКО. А це я чепурю рупницію в гості до Тихонових приятелів, до большевиків.

СОФІЯ. А-га. Хіба вони... що?

МАРКО. Та нічого особливого. Правда, Тихоне?

ТИХОН. (Різко.) Даї мені спокій, Марку! Можеш собі з батьком, з Арсеном і з-своїми вільними розбишаками плести всяку мерзоту, а мене лиш.

МАРКО. Це ж хто вільні розбишаки?

ТИХОН. (Мовчить.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Діти, діти! Знов! Марку, не чипляйся ж ти, ради Бога.

МАРКО. Ні, я тебе питаю: хто то вільні розбишаки? Батько? Я? Арсен? А ти хто?

ХРИСТЯ. Він — представник інтересів салдат, робочих і б'їднїйшого крест'янства!

МАРКО. О, знаємо ми їх!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та хоч би ти вже, допо, не міналась.

Входить Великєвич, одигнений в потерту, кольору хакі, тужурку, коротелькі штани. Йому років 45, лице не голе, але видно колись пенсене, панське. Балакає мішанию українського з руським.

ВІЛЯНКЕВИЧ. Извініте... Я... Мені треба побачити Микиту Івановича. Извініте, пожалуйста.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Нічого, нічого, Михайле Петровичу. Заходьте. Микита Іванович зараз вийде. От познакомятеся. Моя старша дочка...

ВІЛЯНКЕВИЧ. (Угодливо, дуже ввічливо.)
Очень радъ, очень польщен, очень прїятно.
Слышал много. Изволили из Петрограда?

СОФІЯ. Так, оце допіру.

ВІЛЯНКЕВИЧ. Як же там, у Петрограді?

СОФІЯ. Нічого, потрошку живуть.

ВІЛЯНКЕВИЧ. (Хіхікаючи.) Соціалістическая Республика?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Шопочеться з Христею і шведенько виходить.)

МАРКО. Подождіть, от і в нас буде така сама. Кацапня там подихає з голоду і супе вся сюди, под флагом соціальної революції.

А пані дурні їм і ворота розчиняють. Та ще тих, хто свій край і народ боронить, розбишаками називають. Самі ж падлюки, чисті розбишаки, грабіжники, хулігани!

Входять Сліпченко і Арсен з рушницями в руках.

МАРКО. Батьку, ми з тобою, з Арсеном і з усім вільним козацтвом попали в розбишаки.

БІЛЯНКЕВИЧ. (Примощується в куточку й живо, уважно погляда на братів.)

СЛІПЧЕНКО. Це Тихон так? Спасибі, синку. Спасибі. Плюй на рідну матір, на батька, на Неньку-Україну, що вигодувала тебе такого розумного.

ТИХОН. (Читав.)

МАРКО. Яке йому діло до України?

ТИХОН. А ти думаєш, ти її рятуєш своїм шовінізмом і що оддаєш на поталу панам і буржуям?

СЛІПЧЕНКО. Яким панам? Яким буржуям? Де ти взяв їх? Хто в нас пани в Україні? Українці? Буржуї то якраз твої приятелі-кацапи, жиди, ляхи. От хто буржуї! І от з ким ти йдеш проти свого народу, з ворогами нашого відродження. Ренегат ти, зрадник!

ТИХОН. Я йду з робочими і селянами проти їхніх ворогів.

СЛІПЧЕНКО. А ми ж хто, щевя ти? Хто я такий, чортів сину ти? Га? Пан? Буржуї? А хто з мене сорок п'ять літ по заводах кров смокче? А тебе я вигодував на які гроші? Якими руками вони зароблені? Так що ж ти мені варнякаєши про робочих та ворогів їхніх? Я вже їх добре знаю, не вчи! „З робочими та селянами“. Так ти ж і йди з ними! А не з Семяніковими та Грінбергами.

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. (Гукає з дверей.) Микито! Старий! А йди-но на хвилиночку.

СЛІПЧЕНКО. Веспять би тобі гарячих штук двадцять, порозумніщав би! (Виходить.)

ПАНАС. (Що весь час стругав і подивлявся на Белянкевича, раптом голосно сміється.)

Всі здивовано дивляться на його.

ПАНАС. А, правда, Михайле Петровичу, цікава сценка? Як демократія сама себе за горло душить? Ще трошки і можна буде голими руками брать. Як ви гадаєте? Ще трошки мовчки подождать і... готово. Правда? (Підморгує.)

БІЛЯНКЕВИЧ. (Встає.) Я вас не розумію. Извините, я, кажется, здѣсь лишній... (уклоняється дамам і ображено виходить.)

ХРИСТЯ. Михайле Петровичу! Та куди ж ви?... Ну, за що ж ти образив чоловіка?!

ПАНАС. Не хвилюйся, Христенко... Він по образився. Від пізнього у світі часе прийде. От вони перегризуть собі горла, а він тоді прийде, захищав обох і сяде.

СОФІЯ. А він хто такий?

ПАНАС. Безробітний поміщик. Мав тисячу десятин, кіньський завод, дівочий гарем, інгуську охрану, а тепер вчиться чоботів шити і паїмає у нас кімнату. Одягнений, як бацши, під пролетарія.

ТИХОН. Любить Пеньку-Україну й хоче записатись у вільні козаки.

МАРКО. Ага: хоче! А не записався? Бо знає, що не приймуть, а большевики приймають всякого, хто заявить себе ворогом Українства.

СОФІЯ. Та невже большевики тут такі вороги національного відродження? Я чула, що...

ТИХОН. (Хвилюючись.) Та що він бреше? Хто ворог? Це ж тільки брехні! І що він... Це просто мерзость говорить подобныя вещи.

СЛІПЧЕНКО. (Входить.)

МАРКО. О! Як захвилювався, аж на рідній большевицькій мові забалакав...

ТИХОН. Да с тобой... с тобой... кнутом надо розговаривать.

СЛІПЧЕНКО. (Сплеснувши.) Хто сміє поганити мою хиту мовою порогів наших?! Це що таке?!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Входить.)

ТИХОН. Ви самі поганите її своїм новітнім, людожерством.

СЛІПЧЕНКО. Як ти сказав? (Ступає до його.)

МАРКО. (Схоплює рунницю й підбігає з нею, захищувшись до Тихона.) Мовчи, гад, прихвостень кацапський! Мовчи!!

СОФІЯ. (Кидуючись до них.) Марку, Марку! Ради Бога! Що ти?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ох, Боже мій! Батьку! Та що ж це таке?! Та діти ж рідні! Брати як вони!

МАРКО. Який він мені брат?

ТИХОН. Дійствительно, не брат, а хулиган...

СЛІПЧЕНКО. (Люто до його.) Та доки ж це буде? Геть з моєї хати! Геть! Щоб і духу твого не було!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Батьку! Що ти робиш?!

СЛІПЧЕНКО. Мовчи! В моїй семьї не було зрадників і не буде! Забірайсь запроданце кацапський!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.)

ТИХОН. (Рішуче виходить.)

СЛІПЧЕНКО. Уб'ить його мало, паскудишка! Тут розривають серце а свої ще й собі. Марку, Арсене, ходіть! Арсене, бери мою рупицю.

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. Куди ж це й ви?

СЛІПЧЕНКО. Боронить нашу землю, нашу державу, наш темний народ од ворогів його, од таких як отой твій син. Прощається з сипами. Та не рюмсає мені і не розбалакувать, бо я вам всім тут... Ну?

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. Та це ж... Та як же... почувать же прийдете?

СЛІПЧЕНКО. Як живі будемо, прийдемо. А як ні, то започуємо десь инде. Ну, Марку, швидче прощається. Арсене!

МАРКО. Та прийдемо! Чого там? Дуршця. Нічого не бійтеся, мамо. Батько це так собі. Ми тільки в караул.

СОФІЯ. Тату, а може б ви zostались же такі цей вечір дома? Ми ж не бачились чотирі роки.

СЛІПЧЕНКО. Не можу, дочко. Ми з нашою державою не бачились триста років. Коли б і ти могла, то й тебе забрав би з собою. Всіх! (Показує на Панаса.) Он застається вам мушца. Он як струже! Такі ще гірші ніж отой. Краце вже в большевики йди, а не будь таким байдузним.

ПАНАС. (Струже й наспівує, „Гей, не шуми, луже“.)

СОФІЯ. (Обнімає батька.) Ну, а я все ж таки благаю вас: не ходіть цей вечір. Ну, цей же тільки вечір. Ну, до одинадцятої години. Посидьте зо мною. Я ж так скучила за всіма вами. Таточку, хороший, дорогий! Ну, ради вашої й моєї любови до України, не ходіть сьогодні. Марку, прохай тата.

МАРКО. А може б, справді тату?

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.) Старий, не ходи ти... Ну, пехай уже хлопці, молодці. А ти ж...

СЛІПЧЕНКО. Хто старий? Я? Тепер нема ні старих ні молодих. Не рюмсайте й одчепіться. Марку, Арсене, ходімте. Нема чого! Вернемось усі живі й здорові. Ну, ходім, ходім! (Зхвилюваний швидко виходить.)

МАРКО й АРСЕН. (Мовчки процаються й вибігають за ним.)

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.)

МАРКО. Та чого, ви, мамо?! Та нічого ж... Ех!

ГЛІКЕРІЯ і ХРИСТЯ. (Виходять за ними.)

ПАНАС. (Мовчки, сціпивши зуби стругає.)

СОФІЯ. (Тривожно, швидко ходить по хаті.)

Завіса.

ДІЯ ДРУГА.

Там-же. Того ж вечора. В хаті темно, тільки на стіні, низько над варстатом Папаса горить електрична лампа з густим снім абажуром.

Кріз темне вікно видно вогні городських будинків. Чути приглушену тріскотню кулеметів і рушниць. Поміж цим одні за одним чуються вибухи гармат — то ближче, то далі. З кожним вибухом в городі блимає світло, немов од блискавки, потім за цим грохот розриву.

ПАПАС. (З молотком і долотом в руках зігнувшись стоїть спиною до вікна над дошкою і вибиває. Не співає.)

СОФІЯ. (Стоїть біля вікна й неодривно дивиться на город.)

ХРИСТЯ. (Лежить згорнувшись у куточку канаши й за кожним вибухом здригується, сідає, озирається, непокоїться, знов згортається в клубочок, паренті не витримує й повним муки, плачу й страху голосом скрикує.) О, Господи! Коли ж це скінчиться? Сім годин уже це страхіття! Я не можу! Я не можу. О! Знов! О, прокляті большевики, бодай вас Бог побив!

Новий вибух такої сили, що бризкотить посуда у шафі.

ХРИСТЯ. (Присідає, стає на коліна й ховається за бік канаши.) Софіє! Та не стій же там. Я боюсь дивитися на тебе. Софіє! Одійді!

СОФІЯ. (Як вибухає, здригується й машинально одетунає від вікна, але зараз же знов підходить і дивиться.)

Затишає. Тільки зрідка здалеку чути вистріли рушниць.

СОФІЯ: Здається кінець.

Входить ГЛІЩЕРІЯ ХВЕД. (Голова їй зав'язана мокрою хусткою, зтомлено говорить.) — Дітонь-

ки. Не сидіть ви тут, мої рідні. Тут таке велике вікно, що бомбі легко влетіти. Переїдьте у коридорчик, пересидьте там, там усе ж таки затинніше.

СОФІЯ. (Зараз же підходить до неї, швидко обіймає й жартовливо виговорює.) А ви чого, мамуню, ходите? Чого? Вам лежать треба. Ходіте, ходіте. Вже перестали.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та й ви, дітки, ідіть звідси. Христе, Панаску.

ПАНАС. Нічого, мамо, ми затулимо вікно газетою, то бомбі не видно буде, куди летить. Лежіть собі спокійно.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ох, побачить вона! Ох, послідні дні настали... Боже ж мій, Боже ж мій! Де ж це наші? Може й на світі вже немає? Змилуйся, Царице небесна...

СОФІЯ. (Злегка веде.) Ходіте, мамо, ходіте. Як голова болить, то ходити не можна. Треба лежати. А ми підемо в коридорчик. Ходіте. (Веде матір.)

ХРИСТЯ. Може б ти перестав хоч стукати. Мені все здається, що це тут стріляють.

ПАНАС. Пішла б ти, справді, в коридорчик, там немає вікон і менше чути.

ХРИСТЯ. Я сама там боючись, ходім і ти.

ПАНАС. Мені треба кінчить оцю полицку...

ХРИСТЯ. Ах, я знаю, що тобі треба, чого ти одержавши мене в коридорчик.

ПАНАС. На тебе гарматні вистріли погано впливають, дитинко.

ХРИСТЯ. Зате на тебе дуже гарно. Я знаю.

Входить Софія.

СОФІЯ. Христе, перейшла б ти, справді, в коридорчик, — ти тут тільки нервуєшся.

ХРИСТЯ. Я боюсь там сама, ходім зо мною.

СОФІЯ. От тобі й маєш, чого ж там боятись? Там не достане ні одна куля.

ПАНАС. (Упускає на землю долото. Од стуку його Христи й Софія здригуються.)

СОФІЯ. Ах, Панасе Антоновичу! Охота вам їй-Богу, в такий час... Ну, невже вам хоч не цікаво, принаймні, що там робиться?

ПАНАС. Хіба вам не видно й не чути, що там робиться?

СОФІЯ. Ну невже ж вам не цікаво хто кого перемагає?

ПАНАС. Абсолютно не цікаво. (Стукає.)

ХРИСТЯ. (Підбігає до його.) Покинь стукати! Покинь стукати! (Нервується.)

ПАНАС. Христю, не хвилюйся. Що з тобою?!

ХРИСТЯ. Як ти можеш стукати тут, коли там поміряють люди, коли твої брати... Як можна так?!

ПАНАС. (Спокійно.) Тільки так і можна... (Раптом, не стримавши себе вибухає несподіваним гнівом.) Тільки так і можна! Чуєш ти?! Тільки так можна й треба. Треба-а! Чуєш?! . . .

ХРИСТЯ. (Злякано, тихо.) Чого ж ти на мене кричиш?

ПАНАС. (Тим же голосом.) Запам'ятай твердо: тільки так і можна!

ХРИСТЯ. (Вибухнувши плачем вибігає з хати.)

ПАНАС. (Вражено, зніяковівши.) От тобі й маєш.

СОФІЯ. На віщо ж ви її образили?

ПАНАС. І на думці не мав ображати її.

Стрілянина знов вибухає, ще з дужчою силою. Гарматні розриви чуються раз-по-раз, майже без перерви, утворюючи страшний грохот. На фоні цього гуркоту стають частішими стріли кулеметів і рушниць. В городі займається пожежа. Крізь вікно видно велике саяво, дим і величезні язики полум'я.

ПАНАС. (Одкладає молоток і долото й підходить до вікна) Одійдіть Софіє Микитівно. (Верє її за руку.)

СОФІЯ. (Мовчки визволяє руку й злегка одпиха його.)

ПАНАС. Я вас прошу... Не будьте ж хоч тепер такою, як... чотирі роки тому. Софіє!

Опарид вибухав в полшку силою недалеко. Зараз же кулі в дивном розбивав шкло в вікні. Панас і Софія ривом одскакують од вікна вбік за шафу. Софія машинально хвиється за Панаса, шукаючи в його захисту.

ПАНАС. (Сильно обнімає її, потім рантом гариче, жагуче цілує.)

СОФІЯ. (Якнайсь мент стоїть в його обіймах неперушно, потім одкидається назад, вдивляється в Панаса.)

ПАНАС. (Хоче підійти до неї.)

СОФІЯ. (Мовчки помалу, але рішуче крутить головою.)

ПАНАС. (Зушнисяється. Далі повертається й іде до вікна, стаючи посередині його.)

СОФІЯ. (Строго, сердито.) Панасе! Одійдіть...

ПАНАС. (Мовчки стоїть, не повертаючись.)

СОФІЯ. (Підходить і стає також.)

ПАНАС. (Бере її з силою за руку й одводить до каналу. Сам переходить до варстату і сідає там, схилити голову на руки.)

СОФІЯ. (Сидить в кутку каналу, одкинувши голову на спинку й заплонцивши очі.)

Стрільниця потроху зменшується й затихає.

СОФІЯ. (Ворушиться, вегає і дивиться в вікно.)
Ще десь горить.

ПАНАС. (Не рухається.)

СОФІЯ. (Помалу підходить до його й зушнисяється. Тихо.) Панасе!

ПАНАС. (Сидить так само.)

СОФІЯ. (Ніжно, але рішуче бере його голову одною рукою й одхиляє назад. Щільно дивиться зкпійсь час йому в очі не приймаючи руки з чола його й тихо питає:) Що ж то було там? (Хитає головою до шафп.) Нервовість?...

ПАНАС. (Мовчить і дивиться на неї.)

СОФІЯ. Спомин?

ПАНАС. (Не відповідає.)

СОФІЯ. Жарт?

ПАНАС. А у вас що було?

СОФІЯ. (Приймає руку з лоба й посміхається.) Стара історія. Невже ви ще й тепер боїтесь „загубить своє першенство і владу муштини?“ Це ж, нарешті, скучно і смішно, мій друже. Що було чотири роки тому принаймні боляче, то тепер... просто смішно. Добре, я вам перша скажу, щоб покінчить з самого початку: у мене був просто страх кулі. Як би тут стояв Марко, я зробила б те саме. А про останнє треба вже у вас питать.

ПАНАС. (Встає й посміхається.) Та й питать не треба: так ясно і вам і мені. (Береться за цюлотск.)

СОФІЯ. (Якдсь мент мовчить.) Правда, мені не зовсім ясно, але, коли...

ПАНАС. (Сміється.) Ну, не ясно. Ну так не

варт про такі дрібниці й говорить... Здається, кінчилась уже „битва руских с кабардинцями“?

СОФІЯ. (Різко одходить од його. Іде до вікна й дивиться. Раптом пускає електрику й різко до Панаса.) Ви всі тут такі шовіністи й запальні оборонці старого ладу, як батько й Марко?

ПАНАС (Здивовано якійсь мент дивиться на неї.) Для чого ви засвітили?

СОФІЯ. Хочу. Одповідайте. Чи й на це питання у вас нема відповіді?

ПАНАС. Де ж ви бачили тут „оборонців старого ладу“?

СОФІЯ. Ой вони! (Показує на вікно.) Чуєте як б'ються з тими, хто хоче знищить той лад?

ПАНАС. А-а?? Так ви, значить, з тих, що нищать старий лад?

СОФІЯ. А ви гадаєте, що кожна хоч трошки чесна, щира людина, не засліплена диким націоналізмом може не належати до тих? Що можна стругати дошки в той час, коли перевертається все життя, коли руйнуються всі гідоти, в яких ми бовталися досі? Ви гадаєте, що багато є таких боягузів, які в такий мент можуть ставати в позу філософського песімізму й прикривати ним свою ділесну натуру?

ПАНАС. Як казати по щирості й сорозно, то таких нещирих і нечесних людей в тепер багатенько. Так мені здається, Софіє Микитовно.

СОФІЯ. Господи! А я їхала сюди і думала, що хто, а наші не можуть бути оборонцями того зла, якого так зазнали за своє життя. Я думала: ну нехай в Росії буржуазія, панство боронять своє панування. А хто у нас на Україні? Ми ж так любимо говорити, що ми — „народ робітників і селян“, кого ж ми от-там (живає на віки) так люто боронимо? Ну, та нехай батько, Марко, нехай тисячі обдурених не знають що вони роблять, нехай своїми власними руками держать і не пускають ярма з своїх бідних темних ший. Їм буде прощено. А ви? А ви? Ви ж поет, ви — художник, ви — соціаліст. Ви ж колись мучили мене за те, що я не була „громадянкою“, як ви казали, що, будучи україною, я не цікавилась політикою і хотіла бути актрисою. Ви ж самі мені давали книжки про соціалізм, ви ж мене вчили ненавидіть цей лицемірний, несправедливий, грабіжницький і злочинний буржуазний лад. Хіба не правда?

ПАНАС. Правда.

СОФІЯ. Так що ж ви тепер, тепер, коли нічі нищать, руйнують, топчуть цей прокля-

тий лад, що ж ви стружете отут-о? Чому ви не там? (Ханна себе за голову, з непорозумінням.) Господи! Я не розумію, що ж це робиться?! Як же це може бути таке. Як можна бути проти, та ще як! Проти того, що хотять большевики. Як ви, ви не розумієте, що це ж величезна подія всіх віків, усього світу? Що це переворот всіх цінностей, що це зоря нового життя? Цілком нового, на інших підвалинах, справедливих, розумних, прекрасних. Як ви не бачите всієї естетичної грандіозної краси цього? Господи! Ну, нехай обиватель, нехай буржуї гвалтує, що одбирання в його награбленого шм в граблях. Але як ви не розумієте що це ж саме одбирання творить нове життя, нову мораль, красу, нові відношення людей, вільні, здорові, гарні? Як це може бути, виясніть мені, що батько, Марко, що тисячі наших робітників, рабів нещасних, що вони цього не розуміють і б'ються з тими, хто несе їм визволення? Я наче в кошмарі. Я не думала що буде така боротьба. Яка ж сила штовхає їх на таке злочинство проти себе, проти таких же, як і вони. Яка сила держить вас отут-о, за цим дурним варстатом?

ПАНАС. (З цікавістю.) І певже ви серйозно вірите в можливість цього... нового життя?

СОФІЯ. При чому тут віра? Я хочу, я

бажаю цього всіма силами моєї душі. Хіба цього не досить? Хіба не досить що весь народ, всі хто працює, хто покривджений, хто уполіженний, всі хочуть цього? Цього мало? Хто ж може стати проти народу? Хто? Де та сила? (Раптом ступає до Панааса, щиро, жаруче.) Ну, Панаасе, забудем всі особисті наші непорозуміння. Я говорю з вами, не як... я говорю з вами, як ваша учениця. Ви першій примусили мене думати про такі речі. Я не знаю ніяких партій, програм, я не большевичка, не меньшевичка, ніхто, я просто служку, як людина, яка хоче... бути чесною і хоче добра як собі, так і своїм близьким. Ви розумієте мене? Ну, так я вас питаю всім серцем своїм: чому ви не з тими, що б'ються там за добро наших близьких, за щастя, може, всієї людськості? Чому?

ПАНАС. (З мукою беручи її за руку.) Знаєте що, Софії: не мучте мене. Ради Бога, не мучте. Досить з мене одного. Я не можу вже думати про це. Я нічого не хочу. Я вже не соціяліст. Я... Ну, знаєте що: не будемо лучче говорити про це.

СОФІЯ. Але чому ж. Чому. Ради Бога?

На улиці під вікнами внизу вибухають встріли. Кулі поціляють в вікно, шибки з брязкотом падають додола.

СОФІЯ. (Інстинктивно кидається до Панааса.)

ПАНАС. (Тягне її до землі й сам лягає.) Лягайте! Лягайте!

Впетріли не перестають.

ПАНАС. (Швидко повзе до електричного гудзика й расить світло.) Вони стріляють на світло. Лежіть.

Стихає. Чути на улиці топотіння багатьох ніг, крики, глухіці впетріли.

ПАНАС. (Прислухається.) Хтось одмикає двері...

З сіпешних дверей хутко входить.

АРСЕН. (З рушницею в руці. Голова обв'язана білим, на білому вступила кров. Він похитується і важко дихає. Помітивши Панааса, скрикує.) Хто це? (Наставля рушницю.)

ПАНАС. Це я, Арсене. Це я. (Світить світло.) Що з вами?! Ви ранені?!

АРСЕН. Це нічого. Дурниця... Тато приєднав сказати...

СОФІЯ. (Підбігаючи, трівожно.) Арсене! Хлопчику! Що в тебе? Ранено? Господи! Іди сядь, ляж... Панасе, дайте води, швидко!

АРСЕН. (Кладучи рушницю на канану.) Та нічого нема. Не треба, так собі, вдрянуло. Я на хвилинку. Мушу зараз... знов іти. Я тільки сказати... (Не хоче сідати.)

Входить ХРИСТЯ. (Побачивши Арсена, кидається до його.) Що? Що таке? Ти ранений.

АРСЕН. (Погорливо.) Аві, дайте мені спокій. Таго прохав сказати, що ми всі живі й здорові. От і все. Щоб ви не турбувались. І... яб... води випив.

СОФІЯ. Зараз, зараз. Я подам. Та присядь. (Кидається до карафки з водою й подає йому. В той же час швидко слухає що каже Арсен.)

АРСЕН. (Сідає.) Я трохи втомився. Швидко йшов. За мною гналась ціла юрба большевиків.

ХРИСТЯ. Ну, а хто ж перемагає? Хто то так страшно стріляє? Наші?

АРСЕН. І вони, і наші. У їх нема гарматчиків наводчиків. Вони платять по тридцять карбованців у годину наводчикам. Десять взяли масу грошей.

ХРИСТЯ. Масу грошей?

СОФІЯ. На, голубчику, пий.

АРСЕН. (Жадно шьє). Дякую.

СОФІЯ. Може ще?

АРСЕН. Ні дякую. Треба йти.

СОФІЯ. Та спочинь трохи. Встигнеш. Розкажи нам трохи. Хто ж перемагає.

АРСЕН. Я не знаю. Вони, здається, мають піддержку. Ми одступаємо з цього району.

ХРИСТЯ. Одступаєте? Чого?

АРСЕН. Ну, я не знаю. Вони стріляють з усіх вікон, з дахів, з льохів. Завязли пошту, телеграф, банк.

СОФІЯ. Ой — як! (Погляда на Панааса.)

ПАНАС. (Стоїть спершись спиною до варстату, ніби байдуже слухав.)

ХРИСТЯ. Як же ви їм дозволили зайнять?! У вас же військо, гарнізон.

АРСЕН. Ну-да, гарнізон. Курінь запорожців об'явив нейтралітет. Полк Копового Сірка — так само. А полк Сагайдачного увесь перейшов на бік большевиків.

ПАНАС. (Кашляє, змінює позу.)

ХРИСТЯ. Полк Сагайдачного?! Отой самий, що так урочисто присягався на...

АРСЕН. Отой самий. Та ще як, сволочі, зрадили. Ми вибили большевиків з Жіночої гімназії. Знаєте де? Ну, а тут недалеко казарми Сагайдачного полку. Ми, значить, рахували на те, що з'єднаємось з ними й очистимо зразу увесь район. І Сагайдачники увесь час нас кликали. Ну, ми вже підходимо до казарм. Большевики втікають. Ой, як утікали! Не дай Бог. Там їх полягло! Ну, нічого. Сагайдачники виставили жовто-блакитний прапор, махають. Ми розуміється і на думці нічого не мали. Входимо в двір. А двір там такий півкруглий. Тільки ввійшли,

тут як пальнуть вони з усіх вікон на нас.
Ми...

ХРИСТЯ. Хто?! Сагайдашники?!

АРСЕН. А-тож. Ну, а коли Сагайдашники зрадили, то розуміється, ми мусіли одступать. Як би не Сагайдашники, ми б їх рознесли! Це ж банди хуліганів. Убили наших там масу. Там і мене оце...

ПАНАС. (Раптом зривається з місця і з вибухом люті грозить кулаком у вікно.) О, прокляті поганці!! От-так завжди, завжди, на протязі всієї нашої проклятої нещасної історії. Свої вбивають, свої паршивці! (До Арсена, рішуче.) Давайте сюди вашу винтовку, патрони, все.

АРСЕН. На що?!

ПАНАС. Ви зостанетесь дома, ви ранені, а я піду замість вас. Христю, дай мені піджак і шапку. В тій хаті. Давайте патрони.

АРСЕН. Та як же...

ХРИСТЯ. Панасе! Що ти хочеш...

ПАНАС. Христе, я тебе прощу принести мені піджак і шапку з тої кімнати. Коли твоя ласка. Чуєш?

АРСЕН. (Підводиться.) Почекайте. Але ж ми можемо вдвох піти. Я вам зараз достапу руни... (Хитається й хапається руками за Панаса і Софію.)

СОФІЯ. Арсенку, любий!... Він зомлів. Христю, дай води, швидче ради Бога. Панасе, держіть з того боку. Кладіть на капану Арсенку, хлопчику!... Це рана його. Піддер- жуїте, я подивлюсь рану. Треба перевязать. Христе, швидче води. Може є йод, карболь- на або якась інча дезінфекція.

ХРИСТЯ. Є йод.

СОФІЯ. Давай швидче. Води налив у глибоку тарілку. Та швидче, Христе. (Розмо- тує в той же час повязку з голови Арсена.) Нічого собі „вдряпнуло“, така маса крові. Держіть, Панасе, держіть. Арсенку, дорогій мій, бід- ний!... От, Господи! Ах, якж рана! Христю, Бога ради, швидче ж. Серветок дай, серветок Дві, три чотирі.

ХРИСТЯ. Зараз, зараз. Ах, Боже мій. (Хапає з буфету глибоку миску, карафку з водою, слоїк з йодом і біжить з цим до капани. Підставляє стілець і ставить все це на його. Ханається, трівожно дивить- ся на Арсена. Знов біжить за серветками. Подає Софії.) На, на. Може, рушник?

СОФІЯ. Налий води в тарілку і вли в туди йоду.

ХРИСТЯ. Багато йоду?

СОФІЯ. Ну, щоб добре жовта вода стала. Не бійся, мій.

ХРИСТЯ. (Л'ює воду.) Зараз. Зараз... (Під- ставляє стільця з водою.) Так нічого? Чи ще?

СОФІЯ. Добре, добро. Серветку. Ах, бідний хлопець. (Промива рану.) Здається чорні не вичищено, але всю шкіру знесло. Арсенку, милай!

АРСЕН. (Розплющує очі, порушитися.) Що тако?

СОФІЯ. Нічого, нічого, любий. Треба твою ранку перев'язать. Посидь так.

АРСЕН. Мені по... погано... (Умліває знов.)

СОФІЯ. Знов умлів. Крови загубив багато.

ПАНАС. Може покласти його? Йому так легче буде.

СОФІЯ. Ну, давайте, тільки обережно, будь ласка. Так, так... Піддержуйте разом і голову, Христю, ти краще візьми його погні й обережненько поклади на канапу. От-так... Так... Ну, от. Подушку треба.

ХРИСТЯ. Зараз. (Віжить у другу кімнату, по дорозі дивлячись у вікно, за яким глухо чується стрілянина.)

СОФІЯ. (Промиває рану.) Підставте стільця з водою сюди ближче. Дайте ту серветку. Вийміть ще серветок.

ХРИСТЯ. (З подушкою.) А там все стріляють. Горить ще з одного боку. Вся та кімната аж жовта. Треба тихше, щоб мама не почула. Вона, здається, нарешті заснула. (Тим часом підкладають подушку під голову Арсенові.)

СОФІЯ. Ну, здається проміла.

ХРИСТІЯ. (васильдає.) Господи! Уж рана!
Арсен! Відний! О, проклятої дуні больше-
вника! Воже, що ж це буде?

ПАНАС. Ну, я більше непотрібний?

СОФІЯ. Ні.

ПАНАС. (Обережно одвизує з Арсена пояс з па-
трошами.) Вибачайте, я пояс його...

ХРИСТІЯ. Хтось у сінях гомонить! (З страхом
дивиться туди за нею всі.)

Входять Сліпченко й Марко.

ХРИСТІЯ. Тато й Марко! Слава Богу!

СЛІПЧЕНКО. Арсен дома? (Зликано.) Що
ві?...

СОФІЯ. Нічого, злегка ранений. Зомлів.

СЛІПЧЕНКО. А, та сама рана? На голові?

МАРКО. (Хмарно ставить рушницю біля дверей у
куток і сідає за столом.)

СЛІПЧЕНКО. (Ставить рушницю там же і п'є
просто з карафки. До Панааса, що виймає з під Арсена
пояс.) Що це ви робите? Не тормосіть його.

ПАНАС. Мені патроши його потрібні.

СЛІПЧЕНКО. На якого біса?

ПАНАС. Потрібні.

СЛІПЧЕНКО. Може, до большевиків підете
добивать нас?

ХРИСТЯ. Він з вами хоче.

СЛІПЧЕНКО. А-а? Надумався? Ну, та пізно. Ми виступаємо з города. Зайшли по-прощатися. Выгания кацання з рідної хати! Продали свої синки, продали, зрадили, наплювали самі собі в душу... Ай, Боже! Ай, Боже! Що з такими робити? Що робить з ними? На вогні пекти? Різати на дрібні шматки? І Тихон же з ними!

ПАНАС. Так як виступать, то виступать. Нема чого сидіть. Ходіте!

СЛІПЧЕНКО. (Мовчки дивиться на його.) А дома ж хто зостанеться? Покинемо саме жіноцтво?

ПАНАС. Ну лпшайтесь ви.

СЛІПЧЕНКО. Мене й Марка розстріляють сеї ж ночі. Перший Тихон викаже.

СОФІЯ. Ах, тату, як можна таке говорити?

СЛІПЧЕНКО. Не тільки викаже, а сам розстріляє.

МАРКО. (З гнівом б'є кулаком по столі й устає.) Як би не полк Сагайдачного! На ранок ми б їх на трісочки рознесли.

СЛІПЧЕНКО. (До Панааса.) Самий вірний, свідомий, самий кращий полк... зрадив! Всі большевики. Не треба їм України, не треба їм волі, нічого не треба, дайте їм волю грабувати, насилувати, шцидять. А большевики

ж це дають, скільки хочете. Розбили ж тюрму і випустили всіх уловників. Озброїли їх і пустили по городу. Ну?

СОФІЯ. Це не може бути.

СЛІПЧЕНКО. Та як не може бути?! Піддивись: тюрма порожня. „Неможе бути“! Через що ж не може?

МАРКО. (Ходить по хаті, підходить до вікна, знов до столу.) А мама де?

ХРИСТЯ. Спить. У неї дуже боліла голова.

СЛІПЧЕНКО. Ну то її не треба будить. Скажете що були. Та ми скоро вернемось. Це чорта вже з два! Каміня на каміні не лишимо. Вивішаємо надлюк до коріня. Кацапа як не винищити до пори, то її ради з ним нема! Ну, будем прощатись. Ви Папасе зоставайтесь з яінками. Треба ж кому небудь.

ПАНАС. (Спокійно, але рішучо.) Ні, не зоста-
нусь. І не кажіть. Я йду зо всіма.

СЛІПЧЕНКО. Хм!... Як же вона...

ПАНАС. Проживуть цей час без нас. Гроші мають. Що ж робить?

Голосний дзвінок.

Всі змовкають і повертаються до дверей.

СЛІПЧЕНКО. Хто б це міг бути?

МАРКО. Чи не Хомчук забіг за нами? Пора тату. (Швидко йде в сін.)

СЛІНЧЕНКО. Хм! Дивно, дивно. Хто б це міг бути?

Через який мент чути дужий крик. Топотілиши ніг. В кімнату побігають більшовики з револьверами і рушницями в руках. Де які в сардацькій одежі, де які в штатській. До котрі обмотані „лентами“ з набоями. Збоку в де-яких впсять шаблі.

Всі вони кричать „Руки вверх“! „Руки вверх“! І ціляться на всіх.

Всі підводять руки догори. Слісчєнко зробив бун рух до своєї рушниці, але зупинився і тако ж підняв.

Слідом за юрбою пвдвдять Марка з піднятими догори руками в супроводі трьох більшовиків з револьверами і рушницями.

1-й БОЛЬШЕВИК. (До Слісчєнєка.) А-а, вот он старийт пєс! попалєся, стєрва? А кто ещє тут ест? (До Панаса.) Ты кто?

2-й БОЛЬШЕВИК. Да што їх рєспитуватьєся много. Усіх на одну шворку та її гайда!

3-й БОЛЬШЕВИК. (До Панаса.) Ты — кто, я спрашиваю?

ПАНАС. Хіба ви не бачите?

1-й БОЛЬШЕВИК. (Дивитьєся на вєрстат.) Робочийт?

ПАНАС. Робочийт.

1-й БОЛЬШЕВИК. (Шобачивши Арєсна.) А-а, раненийт вильныйт козак?

СОФІЯ. Это не вильный козак. Это гимнанист. Его ранили пуля через окно. Посмотрите. Он сидѣл дома. Мальчик.

2-й БОЛЬШЕВИК. А ти хто ж така заступниця.

СОФІЯ. (Мовчки оглядає його з ніг до голови й одвертається.)

1-й БОЛЬШЕВИК. Подожди товарищ. Невинных не трогать.

3-й БОЛЬШЕВИК. Ну, скорѣе, нечего! Сказано, этих двух. Чорт с ними, с другими. Ну марш за нами.

Серед большевиків. Идем, идем! (Надо скорѣе... Украинцы захватить.)

СОФІЯ. Куди ж ви ведете їх?

2-й БОЛЬШЕВИК. А тобі какое дѣло? Хочеш з ними? Ходім!

1-й БОЛЬШЕВИК. (До Сліпченка.) Ну идем! Ведите того.

СОФІЯ. (До 1-го.) Послушайте, товарищ, куда вы ведете их?

МАРКО. Та що ти питаєш їх? Хіба ти не бачиш, з ким ти говориш?

Серед юрби. Та што там за разговорі?

— Марш! Веди їх!

— Да приколчить здѣсь и basta!

— Стрѣляй их всѣх, буржуев!

1-й БОЛЬШЕВИК. Товарищи! помните, что мы не разбойники! Слышите? Первого сам застрѣлю! (До Софії.) Это ваш отец и брат?

СОФІЯ. Да.

1-й БОЛЬШЕВИК. Мы их арестовали за контрреволюціонное выступленіе против рабочих и крестьян. Они будутъ судимы революціоннымъ трибуналомъ.

СОФІЯ. Мнѣ можно слѣдовать за Вами? Я знакома с товарищами Гринбергом и Семьянниковымъ. Я сегодня приѣхала из Петрограда. Вы можете отвести их к товарищу Гринбергу?

2-й БОЛЬШЕВИК. Та што за разговоры такі? Там гайдамаки набіжать, а ми тут з буржуями мармалади... види їх к чортові матері, а то тут же перестреляю всіх, як собак.

1-й БОЛЬШЕВИК. Ну, идем! (До Софії.) Слѣдовать можете. Но... я Вам не совѣтую.

СЛІПЧЕНКО. Прощайте, діти! Мамі там ска... (Його штовхають у сінню прикладом і він заточується й майже вибіга в сінню.)

СОФІЯ. (До Христі.) У тебе є якийсь пальто? Хустка?

ХРИСТЯ. (Ридаючи.) Там... там... у... сіннях... на вішалці... а хустка на... скрині...

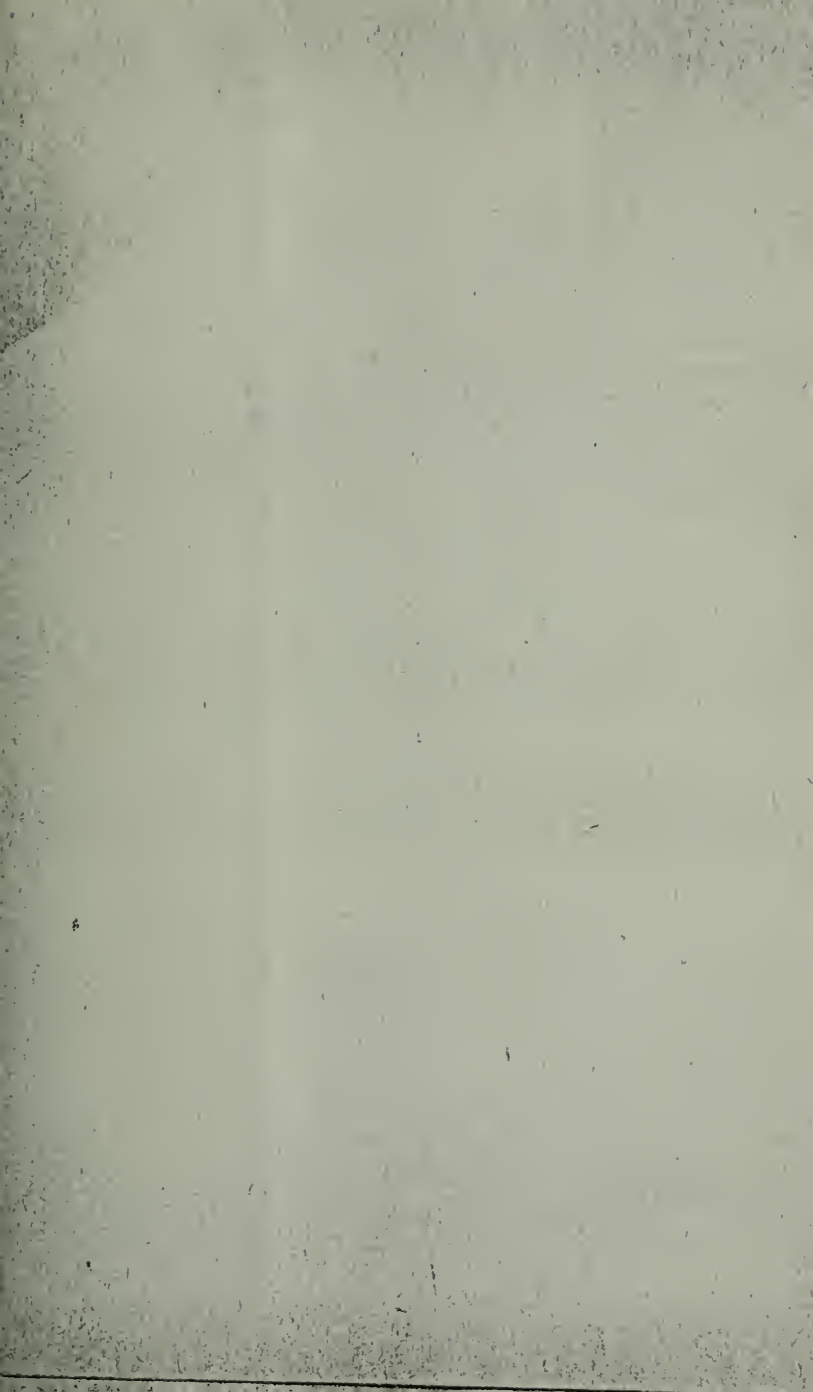
СОФІЯ. Добре...

ПАНАС. Чекайте, я з вами! (Віжить у сусідню кімнату, вибігає й прибігає у сінні з шапкою й піджаком, на ході одягається.)

ХРИСТЯ. (Голосно ридає.)

Коли в сіннях стихає, в кімнату обережно входить Віляшкевич. Він немов вишюхує, озиряється, усе розглядає. Зупиняється і скося дивлячись на вікно і прислухаючись ледве помітно вдоволено посміхається.

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Велика кімната, канцелярія. Канцелярські столи, шафи, стажерки. На стіні великий портрет Шевченка.

В стіні ліворуч вікна на двір. В задній стіні дві двері. Одні ближче до вікон, другі в передній. В стіні праворуч також двері в другі покої.

В кімнаті страшний розгордіш: підки новибізані, долі валяються подерті напери, канцелярські книжки, порозливано чоринно, деякі стільці й столи побито, перекинато.

Біля дверей передною стоїть на варті красногвардеець. На столах, підклавши книжки під голову, сплять, двоє других красногвардейців. Біля вікна стоять пачі двоє й дивляться на двір. На дворі чується залп.

1-й КРАСНОГВ. Готово! Принесли. Больше не встаеть, сукин сын.

2-й КРАСНОГВ. Носом так и клюнул в стѣнку.

1-й КРАСНОГВ. Стой! Ведуть офицера! А-а, чортова душе, трусища? Ач-ач, як ноги підгинаються. О, о, хапається за бариньку, за бариньку. А тії якого чорта там нада?

2-й КРАСНОГВ. Жена, должно быть. Видишь, просит... Жалко, стало быть.

1-й КРАСНОГВ. Жалко? А нас чом не жаліла, як вони по мордам нас били та розстрілювали? Нехай тепер... А-а, руки хапає цілувать. Так її, прикладом, надлюку. Верно, оттак, ногою. До стѣнки ставай, чого там руки цілувать. Правильно. Умліла. Оттак краще.

ВАРТОВИЙ. Крикни им, Корнієнко, чтоб... Куда? Куда? Сюда нельзя. (Хочет сшннть Софію, яка швидко входить.)

СОФІЯ. (Показуючи папірця.) У мене пропуск. Сюди має зараз прийти товариин Грінберг. Мені його треба бачить.

ВАРТОВИЙ. А ви хто будете? Із українців или наших?

СОФІЯ. І з українців, і з наших.

ВАРТОВИЙ. Гм! Чудно. Таких ми понікуда отправляем. (Хитає в напрямі вікон.)

СОФІЯ. Не знаєте, хутко має прийти товариши Грінберг?

ВАРТОВИЙ. Я твого дурацького язика не понимаю, говори по чоловічеськи!

Двері в задній стіні, ліворуч одчиняються. Звідти виходить офіцер, за ним Сініци, одягнений в штатське, молодий, білий, в синій косоворотці.

СІНЦ. (Голосно.) Свободен! Двух провозкатых! Провожатые!

1-й КРАСНОГВ. (Починає будить тих, що сплять.) Провожатые, вставай, Слышь?

ОФЦЕР. (Сяє від радости.) Благодарю вас, товарищ! Не безпокойтесь, пожадуйста, я и без провозкатых.

СІНЦ. (Сердито.) Провожатые! Спят, черт бы их побрал. Провожатые!

ПРОВОЖ. (Встають, похмуро чухаються, беруть рушниці й кажуть офіцерові:) Ну, идем! В середину становись, куда лѣзеш! (Виходять.)

СІНЦ. (До вартового.) Слѣдующаго! Много их еще там?

ВАРТОВИЙ. Єсть порядочно. Вот тут яка-какая то. (Показує на Софію.) Товарища Грінберга хоче видѣть.

СИНЦ. Вам товарища Грінберга? Пропуск єсть?

СОФІЯ. Єсть. (Показує наіпрець і хоче подати.)

СИНЦ. (Маха рукою.) Не надо. Подождите. Он сейчас должен пріѣхать. (Вартовому.) Слѣдуюцего. (Іде до себе.)

ВАРТОВИЙ. Сейчас. Закурить надо. (Закурює.)

1-й КРАСНОГВ. (Сміється.) А той офіцерик зрадів, що свободен. Я, каже, і без провожатих. А того й не знає, що тут то й вся штука в провожатих. От вони його проведуть, куда надо, і буде вже свободен. (Дивиться в вікно.) А ну, чи вже вивели до стенки?

2-й КРАСНОГВ. Сейчас выведут.

ВАРТОВИЙ. (Гукає в двері до передпокою.) Слѣдуюцій! Живо!

З передпокою виикають молодого хлопця, гімназіста. За ним видираючись з рук красногвардейців, вбігає Мати його, жінка років 38—40, ще не стара.

ВАРТОВИЙ. (Однихаючи її.) Кудача? Кудача? Нельзя! Какого чорта пускаете, сволочи? Нельзя, говорю.

МАТИ. (Ханаючи його за руки, трусячись, напівбожевільно угодливо посміхаючись.) Я нічого, я

нічого. Я постою тут. Это мой сын. Он гимназист. Коля, проси прощенья. Проси прощенья. Колечка, синочек мой единственный!

ВАРТОВИЙ. Да нельзя, я вам говорю. Ну, народ...

ГІМНАЗИСТ. (В одчаю.) Мамо, ідіть до дому!.. Не треба...

МАТИ. (Зликапо.) Коля, замолчи, замолчи! Вы, господа, — то-есть, товарищи! не слушайте его, не слушайте. Он участвовал в любительских спектаклях и потому говорит по малороссійски.

СІНЦИН. (На порозі.) Ну, что ж слѣдующій? Что здѣсь?

ВАРТОВИЙ. Да вот, эту женщину сюда пустили опять.

МАТИ. (Кидаясь до Сініцина, хоче схопить його руки.) Не слушайте, не слушайте! Он только в любительских спектаклях. Это мой Коля. Он не виноват. Колечка, проси прощенья. Коля, не стой так непочтительно! Он бонется, он только бонется...

ГІМНАЗИСТ. Ах, мамо!

МАТИ. Коля, молчи! Молчи, Колечка! Они тебя отпустят. Ты ж ничего, только в спектаклях. Вы ж его отпустите, правда?

ГІМНАЗИСТ. Нехай розстрілюють! Я їх не боюсь. Хай живе вільна самостітна Укр...

МАТИ. (Люто кидаючись до його.) Мовчи, тобі кажу! Сказився ти?! Що ти робиш?! Господа, он так, он...

СНІЦИН. Э, к чорту там! Свободен, двух провожатих. Слѣдующаго.

МАТИ. (Радісно.) Свободен?! Колечка, чуєш: свободен! Спасибо, ой, спасибо ж вам! Хаїт вас Бог...

СНІЦИН. (Злісно до вартового.) Выпровадить их и слѣдующаго!

ВАРТОВИЙ. (До матері і гімназиста.) Ну, уходите! Скорѣе! (В одчинені двері.) Двух провожатых, свободен. Слѣдующаго.

МАТИ. (Ведучи за руку сина.) Спасибо, товарищи, спасибо! Идем, Колечка, идем! (Виходить.) Скорѣе, скорѣе, Колечка.

1-й КРАСНОГВ. Еге, „ідьом, Колечка“. Іди, іди, там тобі покажуть „свободен“.

2-й КРАСНОГВ. А, видно, заядлий хохленок. Самостійна Україна. Вот, увидит он Самостійну.

1-й КРАСНОГВ. (Регоче павмцено грубим голо-
сом перекривляє гімназиста.) „Хаїт живе вільна,
самостійна Україна.“ І випадали як, бурякуї
прокляті. Подделуються под мужицький раз-
говор і думають, що ето комусь интересно.

ВАРТОВИЙ. (У двері до передпокою.) Ну, что ж там опять, чорт бы вас... Что там? Скорѣе!

Входить аляшподоорожник, молодой, лице блѣде, в жахом и очих.

ВАРТОВИЙ. Сюда. (Проводить до других двороф.)

2-й КРАСНОГВ. Вильный козак, должно быть.

На дворѣ вибух залпу, Красногвардейці дивляться в ѣкно.

1-й КРАСНОГВ. О! офицер уже „свободен“. Тільки одною ногою подригує, як жаба. Так його, за ноги, до купи. Прикладом би ще по голові, а то, сука, ще оживе.

2-й КРАСНОГВ. Пуцаф оживает, их в обшюю яму веѣх... Одну уже зарыли, душ сорок. Нѣкоторые еце дышали.

1-й КРАСНОГВ. Та ну? Дышали?

2-й КРАСНОГВ. Одни дуже стонал. Ничего, веѣх засыпали.

ВАРТОВИЙ. А одни, сукин сын, хитрый, притворился мертвым. Его, значит, хотѣли оттянуть в сторону. А он, это, как векочит, весь в крови, морды не видно, побили прикладами. Да как кишется до наших да зубами. Вишлся, как бѣшеная собака, оторвать нельзя. Его бьют винтовками, а он уже без памяти вишлся зубами и висит. Так, подлец, и помер. Кусок тѣла вырвал.

1-й КРАСНОГВ. От проклята душа! От-так

вони нашого брата повсюди. Поміра, а таки вприве в тебе няматок тіла.

СІНЦІН. (Виходить, за ним залізнодорожник.)
Свободен. Вольне не водить. На два часа перерыв.

ВАРТОВИЙ. Свободен без провозатых?

СІНЦІН. Без. (Виходить в двері до передпокою.)

ЗАЛІЗНОДОРОЖН. (З тим же переляканим лицем за ним.)

ВАРТОВИЙ. Ну, свободны и вы, товарищи.

1-й КРАСНОГВ. Ну, только, ми тоже без провозатых. (Сміється й бере свою рушницю.)

2-й КРАСНОГВ. (Тако ж бере.) Ох, да и спать же буду! Устал, как нес. Три ночи ни на минуточку не спал.

1-й КРАСНОГВ. Я з неделю вже не сплю. Та й ще не спав би з неделю, аби передупити усіх буржуїв. Вичистить до ноги, щоб і духу їхнього не пахло. Чисто всіх, з дітьми, з жінками...

2-й КРАСНОГВ. Чтоб и на расплод не осталось? (Поглядають на Софію.)

1-й КРАСНОГВ. Атож! А тих українців дак не то що розстрілювать, а просто живими всіх у яму й засипать. От вам самостійна Україна, от тепер одділяйтесь од Росії. Верно! Другого способу на їх нема.

На дворі залп. Жіночий приглушений крик.
Всі кидаються до вікна. Софія тако ж.

1-й КРАСНОГВ. Ага, самостійного гімназистика „ослободили“. А та, а та що виробиле!

ВАРТОВИЙ. Пом'япалась... Пост, см'ється.
Ах, ти... вишь б'да какава вишла. В'дная!

1-й КРАСНОГВ. Та її її слід би тоже...
Що їх жалить? Вони нас жаліли? От нехай
тепер самі покуштують. Усіх вирізати про-
клятих!

2-й КРАСНОГВ. Дда-а... Тронулась умом.
Надо было отпустить малаго.

1-й КРАСНОГВ. Куду пустить?! Кого?
Варняка чортзна що. З отих малих повиро-
стають великі, то вони нам покажуть. Ходім
лучче! (Виходять.)

Вартовий і 2-й краспогвардець ідуть за ним.

СОФІЯ. (Сама. Дивиться в вікно. Потім непокіпно
ходить по хаті. Хоче йти до дверей у передпокій, але
роздумує і рішує сідає чекать. На дворі чується знов
залп. Софія зхвилюється, хоче бігти до вікна, але зу-
пняється й сідає.)

ГРИНБЕРГ. (Входить задиханий, але оживлений,
в підняття, простяга обидві руки Софії, швидко під-
ходить до неї.) Ради Бога, извините, товарищ,
что задержал вас. Невозможно было вырвать-
ся. Здравствуйте, дорогая! С поб'дой, с тор-
жеством пролетарского д'бла!

СОФИЯ. (Вітається.) Я до вас у важкій справі. Я не хотіла вам по телефону...

ГРИНБЕРГ. Ну-да, ну-да... Конечно. Ну? Что? А? Жарко было ночью? А? А как они мерзавцы удирали! А? Это было прямо таки великолѣпно. Мы их били как курбанток. Да вѣдь банды хулиганов, жуликов. Ну, вы не очень волновались ночью? Ваш дом не пострадал? Я думал о вас и, представьте, дѣлал все, что мог, чтоб снаряды не летѣли в вашу сторону. Я даже...

СОФИЯ. (Нетерпляче.) Я дуже дякую вам, але я хочу попрокати вас...

ГРИНБЕРГ. Знаете что, товарищ: говорите по русски, ей-Богу, теперь как то не до этого. Вы меня извините, но момент слишком важный и торжественный что ли, чтоб...

СОФИЯ. (Різко.) Хорошо. Я буду говорить так, как Вам хочется.

ГРИНБЕРГ. Не так, как мнѣ хочется, а...

СОФИЯ. Дѣло в том, что ночью при мнѣ на квартирѣ красногвардейцы арестовали моего отца и брата. Они находятся здѣсь, в этом штабѣ. Их хотят разстрѣлять.

ГРИНБЕРГ. Вашего отца и брата? За что? Вѣдь они, вы говорили, рабочіе.

СОФИЯ. Да, но они украинцы. Вільні козаки.

ГРИНБЕРГ. Вольные казаки? Хм! Они
здѣсь?

СОФІЯ. Да. Я наслыу упросила подождать
с казню до вашего прихода.

ГРИНБЕРГ. (Стурбовано.) То-есть как? В ка-
ком смыслѣ?

СОФІЯ. Я сподіваюсь, що ви їх визволите.

ГРИНБЕРГ. Ах, товарищ, да оставьте вы
хот в эту минуту ваше украиннофильство.
И как вы, право...

СОФІЯ. (Тихо, сціпивши зуби.) Я ошиблась.
Я надѣюсь на вашу помощь.

ГРИНБЕРГ. В качествѣ кого они аресто-
ваны?

СОФІЯ. В качествѣ врагов, конечно. Что
за вопрос?

ГРИНБЕРГ. (Різко.) Я понимаю. Но они кто:
офицеры, солдаты, вольные казаки, гайда-
маки?

СОФІЯ. Вольные казаки. Я вѣдь сказала
вам.

ГРИНБЕРГ. Вольные казаки? Так что ж я
могу сдѣлать? Я ничему не могу помочь. Мы
пздали приказ: всѣх „вольных“ казаков раз-
стрѣливать. Это злѣйшіе враги рабочих.
Провокаторы, измѣнники, разбойники! Это
негодя, которых всѣх до одного...

СОФІЯ. Товарищ, я говорю с вами о своем отцѣ и братѣ! От огульной характеристики вы могли бы воздержаться.

ГРИНБЕРГ. Извиняюсь. Очень извиняюсь. Я понимаю ваше положеніе. И мнѣ очень-очень досадно, что именно вам я не могу помочь. Именно вам. Но согласитесь сами, товарищ, я иначе не могу. Почему освободить вашего отца и брата и не освободить всѣх? Потому, что они ваши родственники? У меня самого — брат контрреволюціонер. Но если его поймут, я не буду стараться освободить его. Борьба. В социальной войнѣ нѣтъ ни отца, ни матери, ни братьев. Братья — всѣ социально угнетенные, враги — всѣ угнетатели. Я понимаю, вы как женщина... И потом стоящая далеко по своему социальному положенію от борющихся низших классов.

СОФІЯ. Ах, причем здѣсь женщина, социальное положеніе?

ГРИНБЕРГ. Да при том, что нужно имѣть мужество в борьбѣ, товарищ. И нужно быть близким к борющимся, чтобы умѣть ненавидѣть и интересы их ставить выше родственных связей. Если бы вы были в наших рядах, вы даже не подумали бы о том, чтобы просить за двух... контрреволюціонеров, хотя бы они были родственниками. Но вы, конечно, в другом положеніи... И я, понят-

но, не могу быть в претензии. Наоборот, вы оказали нам такую услугу, которая...

СОФИЯ. Во имя чего же я оказала ее, как вы думаете?

ГРИНБЕРГ. Да, конечно, симпатии ваши...

СОФИЯ. Перестанем об этом. Значит, вы решительно отказываетесь помочь мне?

ГРИНБЕРГ. Я не могу этого сделать, товарищи, поймите вы это. Я нарушу свой долг, совершу подлость, изменю. Ведь я просто не имею физической возможности выпустить их. Товарищи не дадут все равно, я должен обмануть их, солгать. Поймите, что вы требуете невозможного.

СОФИЯ. Значит, их разстреляют? Так, как тех? (Хитает головою на вкно.)

ГРИНБЕРГ. Я не знаю, за что их арестовали; может быть, выяснится... Но я лично...

СОФИЯ. Хорошо. Довольно. Я понимаю, что вы не можете.

ГРИНБЕРГ. Но уверяю вас, что не могу. Напрасно вы...

СОФИЯ. Да вѣрю я! Что же мне делать, Господи?! Ведь не могу я, поймите, не могу я...

ГРИНБЕРГ. Я вас понимаю, я понимаю. Но бывают такие положенія, когда...

Входять Гликерія Хвед. і Христя.

Гликерія Хвед. в темній великій хустці, в пальто,
Христя в зекурненькій шапочці.

ГРИНБЕРГ. Кудаж кудаж? Ктотакіе? Зачѣм?

СОФІЯ. Это ко мнѣ. Мать и сестра.

ХРИСТЯ. (До Гринберга зхвилювано.) Нам сказали, что вы прїѣхали, — мы припли... Вы вѣроятно от сестры знаете... Мы вас умоляем.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Падає навколюшкн перед Гринбергом.) Господини, помилуйте, зжальтесь, кормильці ж вошн наші.

ГРИНБЕРГ. Товарниц!... Сударыня, что вы, что вы! Встаньте. (Хоче підняти, але Гликерія Хведоровна ханає його за ноги, благаючи „помилуйте! Не встану“.) Позвольте, сударыня... (До Христі.) Да помогите же, подымите...

ХРИСТЯ. Мы вас умоляем. Спасите их.

ГРИНБЕРГ. (До Софії.) Товарниц, да поднимите же вашу мать, что же это такое?

СОФІЯ. (Мовчки, тісно стуливши губи, хмарно дивиться в бік.)

ГРИНБЕРГ. Сударыня, встаньте, я вас прошу. Поймите же, что я не могу так... О, Господи! Но не могу же я, я права не имѣю.

ХРИСТЯ. Мы вас умоляем, вы можете.

ГРИНБЕРГ. А, чорт возьми! (Одеувається од Гликерії Хведоровни, вона повзе за ним. Тоді він

рпшуче, сердито повертається й виходить в двір до передпокою.)

ХРИСТЯ. (Швидко Гликерію Хведоровну.)
Вставайте мамо... Вставайте, годі. Буде з нас...
Павалжинець в ногах Софійних приятелів...
(До Софії.) О, сестро, Бог тобі цього не про-
стить! Невипиш дивніше? А хтож з одним
самим щопотівезя учора та щось йому пере-
давав? Га? Хто успіху їм баявав? А-а, чула
я вчора, та не знала що то за успіх, а тоб...
Ага? А хто з отим паршивцем Тихоном
наслав на тата й Марка большевиків учора?
Не ти? Проклята! Приїхала? Продала всіх нас
і втікла сюди, сидиш...

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.) Годі, доню, хо-
дім... Бог з ними.

ХРИСТЯ. А що заплатили тобі? наші сльо-
зи, кров нашу? Що взяла за батька та бра-
та? Га?

СОФІЯ. (До Гликерії Хведоровни.) Мамо, ради
Бога, не вірьте їй! Мамо, вона...

ХРИСТЯ. А за всю Україну що взяла?
Ух, ти, погачка! Своїми б руками задушила б
тебе. (Раптом грізно, жагуче.) Оддай же нам бать-
ка й брата! Оддай зараз же! Іди до своїх
полюбовників, кажи, щоб зараз же випусти-
ли їх! Іди!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (До Софії.) Дону!... Ти
ж з ними блякче знакома, попроси їх, убла-

гай, дитино, рятуй таточка свого і братіка рідного. Доню моя, ой, доню ж моя, що ж ти в нами робити! (Рідає.)

СОФІЯ. Мамо!.. Ні благали, я просила... Я ж усе ніч бігала, шукала...

ХРИСТЯ. Кого шукала? Оцього Юду?

СОФІЯ. Я, мамо, буду ще... Я все зроблю... Входить красногвардеець з рушницею, а бомбюю за поясом.

КРАСНОГВ. (До Христі й Гликерії Хведоровни.) А ну, пожалуйте. Вас просять виїти зцюдова. Скареті.

ХРИСТЯ. О, прислав оборонить тебе од нас!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ходім, доню. Ходім шукать ще кого небудь.

КРАСНОГВ. Пожалуйте, пожалуйте.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Софії.) Прощай, доню... Ти ж прийдеши додому?

ХРИСТЯ. Її дом тепер тут.

СОФІЯ. Прийду, мамо, прийду... Я остануь тут, щоб... визволить їх... Мамочко! (Обнімає, Гликерію Хведор. Рідає.)

ХРИСТЯ. Годі, лицемірко, пусти, а то нас ще твої оцей приятель застрілить...

СОФІЯ. (Випускаючи матір.) Ой, Христе, як ти... страшно жорстоко і люто метишся!

ХРИСТЯ. Я метюся? За що? За батька і Марка? Так, я готова тобі...

СОФІЯ. Ні, Христе, за ніче... Ти...

КРАСНОГВ. Ну, довольпо, господа, довольпо. Сказано раз і нема чого тут... Виходьте.

ХРИСТЯ. (Рішуче.) Ходім, мамо!... (Виходять; за ними красногвардеєць.)

СОФІЯ. (Сама, швидко, зхвильовано ходить по хаті, тикаючись у всі кутки й незнаходячи собі місця. Зупиняється й мовчки стогне, гнівно ламаючи руки.)

Входять: Грінберг, Семяніков, Сорокін, Подкопаєв. Сорокін маленький, років 30, у френчі, гостренька борідка, пенсне. Ввесь час без потреби тонко, іронічно посміхається. Подкопаєв високий, років 37, короткі вуса, підстрижені, еспаньолка; також у френчі, ніс м'яслстий, качиний, вигляд царського поліцейського пристава, ходить рішуче, твердо, з виразом переможця і начальника. У всіх за поясами револьвери, шаблі, у Сорокіна ще ручна граната, а у Подкопаєва через груди стрічка з набоями, а в руці рушниця без багнета. Входять голосно балакаючи, сміючись. Приймають до Софії.

ГРІНБЕРГ. (До Подкопаєва і Сорокіна.) Вот, товарищи, позвольте познакомить вас с товарищем, которому мы обязаны нашим таким быстрым и полным успехом. В истории революции имя Софии Слѣпченко займет выдающееся место.

ПОДКОПАЄВ. (Клада острогами й перший стунає до Софії.)

ГРИНБЕРГ. А это наш командующій особым отрядом, товарищ Подкопаев.

Подкопаев і Софія мовчки потісують один одному руки, далі Софія вітається з Сорокіним.

ГРИНБЕРГ. А это прибывший сегодня комиссар из Петрограда, товарищ Сорокин.

ПОДКОПАЕВ. (До Софії.) Позвольте і мнѣ, уважаемый товарищ, как лицу, на котораго возложена военная сторона освобожденія пролетаріата, принести вам свою некрепкую благодарность за оказанную вами помощь. Конечно, народ рано или поздно низверг бы все равно подлых грабителей, но... чѣм раньше это случилось, тѣм оно, е... конечно, лучше. Благодарю, товарищ.

СОРОКИН. И тѣм болѣе цѣнна услуга, чѣм полнѣе побѣда. А побѣда полная. Вы можете чувствовать полное удовлетвореніе.

СОФІЯ. (Не посміхаючись.) Спасибо, товарищ, вы преувеличиваете мою услугу.

СЕМЯНИКОВ. (Здоровается и посміхається, як до старої знайомиї.) Падѣюсь, тепер то мы будем чаце встрѣчатся?

СОФІЯ. Да, конечно.

СЕМЯНИКОВ. Если позволите, товарищ, спросить: вы не приняли бы теперь болѣе близкаго участія в нашей работѣ? Нужда в

преданных, культурных, социалистических силах, как вам известно, громадная. Миѣ кажется, что вы...

СОФІЯ. О, благодарю вас, товарищ. Я не знаю. По крайней мѣрѣ, не сейчас. Я должна еще переговорить по одному дѣлу с товарищем Гринбергом. Если позволите?

ПОДКОПАЕВ. О, пожалуйста, пожалуйста. Мы тѣм временем устроим наше летучее заседание. Туда можно? (Показуе на двери в соседнюю кімнату.)

ГРИНБЕРГ. Конечно. Можно. Устраивайтесь там, товарищи, я сейчас.

ПОДКОПАЕВ. (Дивится на портрет Шевченка.) А почему эта контр-революціонная икона висит здѣсь до сих пор? Убратъ ее к чорту оттуда! (Рушницею сильно бьет по рамі и збивает портрет на землю. Протикае багнетом лице, настромлюе, крутит і одкидае в куток.) Эта хохлацкая морда миѣ надоѣла, наконец. Вездѣ торчит.

СОФІЯ. Товарищ!..

ГРИНБЕРГ. (Глянувши на Софію.) Товарищ Подкопаев, зачѣм вы? Вѣдь это Шевченко.

ПОДКОПАЕВ. Да, конечно Шевченко, чорт бы его... (Помітивши щось на товаришах.) А? Что? В чем дѣло?

СЕМЯНИКОВ. Товарищ Подкопаев, вѣро-

лтно, ошибся. Он думал, что это портрет какогонибудь современного их дѣятеля.

ПОДКОПАЕВ. Я не понимаю, товарищи, в чем дѣло? Современный, несовременный, поэт, учитель, офицер, чорт бы его драг, раз он націоналист, он враг народа и пролетаріата. Я заявляю откровенно, что с націонализмом, с этими Шевченками, автономіями, федераціями, самостійностями и прочей буржуазной дрянью буду бороться безпощадно.

СОРОКІН. Ну, ладно, ладно, идемте на засѣданіе. (Підхоплює Подкопаєва під стан і, сміючись, веде в кімнату.)

ПОДКОПАЕВ. (Ображено.) Н отлично видѣл, что Шевченко. Важность какая. И вездѣ прикажу снять эту мерзость со стѣн.

СЕМЯННИКОВ. Ну, ну, товарищ, полно горячиться. (Підшха його в'єшшу. Всі заходять в сусідню кімнату.)

ГРІНБЕРГ. Как неофит, он слишком прямолинеен. Вы, товаришко, не звертайте уваги. Людина він хороша, чесна, але трохи... некультурна і грубовата. Що зробиш? Ви хотіли, здається, поговорити зі мною на самоті? Я до ваших послуг.

СОФІЯ. Да, я хотѣла поговорить еще но... послѣ этого...

ГРІНБЕРГ. Але ж, товаришко, це ж людина військова, неосвічена, бувший капітан. Невже ви гадаєте, що ми всі поділяем його погляди? Але ж ви самі добре знаєте, що іменно ми проголосили принципи „повного самоопредѣлення вплоть до отдѣлення“. Федеративная Советская Республика. Ми перші вітали Українську Республіку. І тепер, розуміється, тим паче. Ну, як ви можете, їй Богу...

СОФІЯ. (Мовчить і прижмуреними очима тоскно дивиться в вікно.)

ГРІНБЕРГ. Ну, товаришко... Ах, як це досадно...

Входить Панаас.

ГРІНБЕРГ. Вам что угодно?

ПАНАС. (Одягнений в потерте пальто, з під якого видно чоботи, в картузі, має вигляд робітника. В підп'ятому стані, весь час криво посміхається.) Товариш Грінберг? Дуже приємно. Як раз до вас.

ГРІНБЕРГ. Извините, товарищ, я сейчас очень занят.

ПАНАС. Я бачу, я бачу. Але я в такій самій справі. Соціалізм і контрреволюція, товаришу. Треба спасать. Я маю контрреволюціонерів, яких треба зараз же арештувать.

ГРІНБЕРГ. В таком случаѣ... Только, пожалуйста, товарищ, поскорѣе...

ПАНАС. О, це дуже скоро. Це — мій батько. Він живе недалеко звідси на селі і балакає по українському. З самого малечку балакає, заядлий контрреволюціонер...

ГРІНБЕРГ. Что это, глупая шутка?

ПАНАС. Боже борони! Як можна?

СОФІЯ. Панасе Степановичу, для чого це?

ПАНАС. (Ніби тепер тільки помітив її.) Ах, а ви здесь, мадам? Очень пріятно. Вы можете засвідѣтельствовать, что мой отец настоящей контрреволюціонер. Во всяком случаѣ ничуть не хуже вашего. Не правда-ли? А между тѣм вашего сейчас разстрѣляют, а мой ходит на свободѣ и угрожает социализму на Украинѣ. Я, как старый социалист...

ГРІНБЕРГ. Послушайте, вы — или пьяны или сумасшедший? Что вам?

ПАНАС. Боже мій, товаришу. Як же не бути п'яним? Як не бути п'яним? І правильно сказали, товаришу, іменно сумасшедший.

СОФІЯ. Панасе Антоновичу, я вас прохаю...

ПАНАС. Сейчас, мадам, сейчас уйду, как вы истерпѣливы. Позвольте же и мнѣ совершить такой же подвиг, какой вы совершили. (До Грінберга.) І крім того, у мене є ще дві тітки, старі контрреволюціонерки, селян-

ки, також балакають по українськи, яшпуть у другому селі. Читають українські книжки.

ГРІНБЕРГ. Якщо ви негайно не уберетесь отсюда вон, я вас приказку разстрѣлять. Слышите вы?

ПАНАС. Господи Боже мій! А я ж чого сюди прийшов? Я ж не договорив вам, я ж ще сам контрреволюціонер. І жоретокій, попережаю вас, контрреволюціонер. Не тільки читаю, але й пишу по українському. От спитайте цю даму. Чого ви посміхаєтесь? Вітаючи всім серцем пришествіє в особі большевиків соціалізма, я не можу допустити, щоб жив такий контрреволюціонер, як я. Куди прикажете мені стать до стінки? Туда? Туда? Туда?

ГРІНБЕРГ. (До Софії.) Что он — больной, что ли? Кто он такой?

СОФІЯ. Панасе Антоновичу, можна вам два слова сказати?

ПАНАС. С удовольствием, мадам, с удовольствием. Только пожалуйста поскорѣе, мы с товарищем должны окончить наше дѣльце.

Виходить Семяніков з порога кляче:

— Товарищ Грінберг. На минутку можна вас? Извиняюсь, товарищи.

ГРІНБЕРГ. (Швидко йде до його й обидва зникають у сусідній кімнаті.)

СОФІЯ. Що це значить, Панаас?

ПАНАС. Что именно, мадам?

СОФІЯ. (Рывко.) Все. Ця комедія, це „мадам“, російська мова зо мною. Що це значить?

ПАНАС. Вам не правиться вираженіє „мадам“; по вѣдь это из почтенія, мад..., ну сударыня, если хотите. Единственно из почтенія к вам. С особой, которая родного отца и брата принесла в жертву великой святой идеѣ, я не могу иначе говорить, как на языкѣ благородном, на языкѣ наших освободителей, псеуидных нам свѣточ...

СОФІЯ. Дійсно, ви од страху, видно, зовсім збожеволіли.

ПАНАС. Как не збожеволѣть, мадам, как не збожеволѣть? Вѣдь вы только взгляните туда за окно: горы трупов этих подлых украинцев. Горы, мадам, понимаете ли вы это? Мальчики, дѣти, старики. К стѣнкѣ — и готово. По усам узнают контрреволюцію. Малороссійскіє усы — и к стѣнкѣ. И как же не благоговѣть перед вами, как не... не божеволѣть? А? Вѣдь это же ясно, что социализм пришел, и не какойнибудь там гнидой, европейскій, а большевистскій, російскій, самый настоящій. Позвольте преклониться перед вами. (Низько вклоняється.)

СОФІЯ. (Мовчить.)

ПАНАС. Что прикажете передати на том світі вашому контрреволюціонному батюшкѣ и братцу? Прощаніє? Или сожалѣніє о их глупости? Что же вы молчите? Позвольте хоть словечко произнести.

СОФІЯ. Чого вам треба од мене? За що ви мучите мене? За що?

ПАНАС. (Мото.) Чого треба? Випустіть батька вашого і брата! Чуєте? Не смійте їх убивать!!..

СОФІЯ. Як же я їх випущу? Як? Скажіть. Ну, скажіть, що мені зробити, я все зроблю. Піти з бомбою, з револьвером визволять їх? Ходім. Давайте.

ПАНАС. Пізно з бомбами. Вимагайте від ваших товаришів випустити їх:

СОФІЯ. Я вже вимагала, просила, благала. Мама на вколюшках стояла перед ними.

ПАНАС. Знаю. А ви стояли і мовчки дивились, як мама ваша повзала перед паршивцем, перед... жуліком, шарлатаном.

СОФІЯ. Я думала, може це pomoже...

ПАНАС. Хе!.. Не помогло? Прислав красногвардейця вивести їх?

СОФІЯ. Він не може випустити. Це була б зрада, порушення обов'язку...

ПАНАС. (Сміється.) Яка моральна чистота! А-ну, дайте йому тисячу карбованців, побажите, чи злякається він зради?.. А-ну, запропонуйте йому свою любов, чи побоїться він порушення обов'язку? О, мерзотинки!

СОФІЯ. Ви мелете чорт зна що. Говоріть же, як визволить, ну, говоріть!

ПАНАС. Я ж говорю, якого ж вам ще чорта: дайте йому хабаря, грошима, тілом своїм, чим хочете, і він випустить. Гроші, може, од вас посоромиться взяти, але тіло... можете бути певні.

СОФІЯ. Ви це серйозно?!

ПАНАС. Що саме серйозно: чи згодиться? А ні трішки не сумніваюсь.

СОФІЯ. Ви по собі судите?

ПАНАС. О, па жаль про Грінбергів я сміло можу по собі судити. Тільки між мною та ними та різниця, що я зроблю і не буду вже заводити тепер соціалізма, а вони роблять її заводять. Вони смілівіщі.

СОФІЯ. І ви, іменно ви пропонуєте мені це зробити?

ПАНАС. А ви ж пропонували своїй матері повзати перед ним на вколюнках? Ви вважали це можливим? Невже ви думаете, що вашій матері було це так само легко, як вам кокетувать з ним?

СОФІЯ. Добре. Я це зроблю. Дякую за пораду. Чуйте: я це зроблю.

ПАНАС. І можливо навіть не без приємності зробите. Ко всеобщему' удовольствію.

СОФІЯ. Можливо.

ПАНАС. Та не тільки можливо, а паневно. Та, признайтесь, що ви й самі вже про це трошки думали?

СОФІЯ. Ну, розуміється, думала. Тільки сумнівалась, чи згодиться він. Мені здавалось це трошки негарним, але ви роз'яснили і я сама бачу, що в цьому нічого негарного нема.

ПАНАС. Так, нема; буржуазні забобони. А потім можна буде разом і соціалізм заводити на Україні.

СОФІЯ. Звичайно. Революція повинчає, гарно й оригінально. А життя батька і брата це непоганий подарунок молодого. Як ви гадаєте?

ПАНАС. (Люто.) Не смійте глузувати з вашого батька і брата! Ви розумієте, що це цинізм? Ви не достойні імена їх вживать.

СОФІЯ. (Хапаючись за голову.) Ох, ідіть швидче з відсіля! Ідіть... А то я не знаю, що буде.

ПАНАС. К ст'янкѣ? Я готов, мадам, я готов давно. Будь ласка, прошу: кличте Грінберга.

СОФІЯ. (Ухиляючи головою на сіла, глухо, болячо риде.)

ПАНАС. (Довго мовчки дивиться на неї.)

СОФІЯ. (Ривтом ахтхас, потім зразу підводиться, різко до Панааса.) Чого вам треба? Ідіть собі геть. Забірайтесь. Я з вами не хочу балакати, ви мені гідкі.

ПАНАС. (Якийсь мент дивиться на неї, потім рвучко повертається й виходить.)

СОФІЯ. (З однаєм і мукою шепоче.) Ох, Боже як мій! Ох, Боже як мій! (Кусав хустку, щоб не ридать.)

Входить ГРІНБЕРГ. (Озирається, шукає очима по хаті, питає.) Что, ушел уже этот страшный господин? Кто он такой?

СОФІЯ. (Зразу міняючи враз лиця.) Да, ушел. Я вас задерживаю?

ГРІНБЕРГ. О, пожалуйста. Будь ласка. Я до ваших услуг. Но, може б, ви були ласкаві говорити зо мною по українськи. Я, коли не схвилюваний, то з приємністю. Ви вибачайте...

СОФІЯ. Я хотіла тільки от про що попрохати вас: задержати хоч на кілька днів кару над моїм батьком і братом.

ГРІНБЕРГ. Хм. Задержать? Не знаю, чи зможу я? Хм. (Морщиться, міркує.)

СОФІЯ. (З вимушеною, кривою, кокетливою по-

смішкою.) Ну, а як я вас дуже-дуже попрохаю? ви постараетесь, правда? Вам же вплив такий величезний, що... Адже тільки од-строча, кілька днів...

ГРІНБЕРГ. Бачите, товаришко, я скажу вам отверто: для вас я готов на що вгодно, але... але даже мій вплив, який, я того не скриваю, доволіно значительний, в данном случаї, вряд ли. Видите ли... Будем говорить, как свои люди: у нас нїт никакой дисциплины. Я могу приказать, но исполнить... Даже постановленія совѣта депутатов и то далеко не всюду исполняются. Каждый сам себѣ начальник. И часто поневолѣ приходится отдавать только такія приказанія, которыя пріятны и желательны самим исполнителям, а нежелательных по возможности избѣгать. И я не знаю, як у данному разі... Я дуже боюсь. Хм!

СОФІЯ. Господи! А так хочеться з щирим сердцем порадіти з нашої перемоги, віддатись цьому почуванню всією душою, без переникод. І,—ви ж розумієте,—для мене це неможливо. Нехай це буржуазний, старий пережиток, але... це вище моїх сил.

ГРІНБЕРГ. О, я розумію, розумію. Звичайно.

СОФІЯ. Хотілось би всю увагу оддати по-вим товаришам, познайомитись з вами ближче і навіть, як що тільки я на що небудь

придатна, то разом працювати на користь спільній справі...

ГРІНБЕРГ. (Радісно.) Нїт, в самому дїлї, ви согласились бы?

СОФІЯ. Господи, розуміється. З радістю. Але в такому стані, знаючи, що там твої батько й брат... (Замовкає й поглядає на Грінберга.)

ГРІНБЕРГ. Хм. Але під яким предлогом? Почему этих, а не других? Почему не всіх? От перші вопросы, які зададуть.

СОФІЯ. Ах, Господи. Стільки вопросов про все можна задать. Ну, зададуть, ну, відповісте що небудь. Адже смерть цих людей нічого не дасть вам, а без неї ви дасте мені можливість жити, вірити, оддати все життя на справу. Ну, хочете так: беріть мое життя взамін життя батька й брата? Хочете? Я буду в вашому повному й необмеженому розпорядженню. Треба буде на смерть послати, я готова кожної хвилини. Хочете? На що вгодно.

ГРІНБЕРГ. (Зиркаючи на неї.) На що вгодно?

СОФІЯ. На все, що прикажете. Повна раба ваша. От уявіть собі рабу...

ГРІНБЕРГ. Однако, как вы любите своих родных. Если б вы так любили идею, социализм...

СОФІЯ. По вѣдь я отдаю себя в ваше распоряженіе именно для ідеи, в интересах ея.

ГРИНБЕРГ. (По паузі.) Гм. Ну, а если я потребую от вас чего нибудь не имѣющаго отношенія к идеѣ? Вѣдь вы тогда не исполните? Какая же вы раба? А? (Дивиться на неї.)

СОФІЯ. (Якийсь мент мовчить.) Але ж ви, це ви будете вимагати. А ви ж не можете вимагати нічого шкідливого для ідеї.

ГРИНБЕРГ. Да, конечно, я не потребую ничего шкідливого, но... предположим, потребую чего нибудь не имѣющаго отношенія к идеѣ, но для вас очень неприятнаго или даже тяжелаго. Как тогда?

СОФІЯ. Я мушу виконати.

ГРИНБЕРГ. (Сміється, але під сміхом ховає хвилювання.) Неужели исполните?

СОФІЯ. Коли я берусь, то исполню.

ГРИНБЕРГ. Ну, допустим, я предложил бы вам сегодня вечером вмѣстѣ со мной гдѣ нибудь отпраздновать нашу побѣду? В каком нибудь ресторанѣ? Вѣдь это для вас неприятно, тяжело, правда?

СОФІЯ. (Мовчить.)

ГРИНБЕРГ. (Сміючись.) Вот видите.

СОФІЯ. О; ні. Я ж вам сказала. Коли б ви

ввими моє життя взамін життя батька й брата, то й то б я виконала.

ГРІНБЕРГ. Значит, неопозитте? Серьозно?

СОФІЯ. Я весь час говорю з вами серйозно.

ГРІНБЕРГ. (Починає швидко ходити по хаті, думаючи.)

СОФІЯ. (Хмарно слідкує за ним.)

ГРІНБЕРГ. (Зуниваючись проти Софії, хвилюючись.) Но вы понимаете, что я совершу подлость, неопозитив ваше желаніе?

СОФІЯ. Великої подлости в тому, що ви не вб'єте двох людей, я не бачу.

ГРІНБЕРГ. Да, с точки зр'янія христіанскої. Но с точки зр'янія двух борющихся сторон это просто изм'на одной сторонѣ. Но хорошо. Я только хочу этим сказать вот что... (Хвилюється.) Я хочу этим подчеркнуть, что если бы я согласился, то только для того, только потому, что это вы, что для вас я даже на подлость, на изм'ну готов идти. Вы можете, конечно, отнестись ко мнѣ с презр'іем, можете воспользоваться моеї..., ну, слабостью, что — ли, но я говорю те, что чувствую...

СОФІЯ. Ні про яке презр'іє мови не може бути. Навпаки... Ну, добре. Значить, сьогодні ми будемо святкувати нашу перемогу і визволення моїх рідних. Так?

ГРИНБЕРГ. (Звои починае ходити.) Подояждитє минутку. (Иде до дверей, що в сїни й гукає.) Товарищ Самуїл! На минуточку. (Одетунає трохи в кімнату й одводить Самуїла вбік, шопотом.) Вот что товарищ Самуїл, здѣсь находитєся два вольных козака, фамилія Слинчешко. Есть такіе?

САМУІЛ. Да, есть. Отец и сын?

ГРИНБЕРГ. Да. Так вот какая вещь. Я только что говорил по поводу их с товарищами Съмянниковым, Подкопашевым, Сорочкиным. Ну, и мы рѣшили старика выпустить, а молодого... (Тихіше.) к стѣнѣ. Понимаете? Так вы немедленно, сію минуту выведите молодого и... Понимаете? А потом я позову вас и при этой дамѣ прикажу освободить обоих. Понимаете? Вы же скажете, что молодого случайно только что разстрѣляли. Это необходимо для дѣла. Слышите? Очень важно.

САМУІЛ. Хорошо. А молодого сейчас?

ГРИНБЕРГ. Сію ж минуту. (Голосно.) Ну, спасибо, товарищ, я падѣюсь на вас.

САМУІЛ. Хорошо. (Хочет йти.)

ГРИНБЕРГ. Нѣтъ, погодите. (Тихо.) Но я, может, и не позову вас! Слышите. Но его падо все равно. Понимаете?

САМУІЛ. Да, понимаю. Хорошо. (Выходить.)

ГРИНБЕРГ. (Голосно.) Спасибо, товарищ.

СОФІЯ. (Під час їхньої балачки одходить на другий кінець кімнати.)

ГРИНБЕРГ. Ну, товаришко, здається, є маленька надія. Я ще нічого не знаю певного, але... Я хочу перш усього перевести їх у друге місце. Розумієте? Там їх не знають і легше буде звідти випустити. Я боюся тільки, щоб тут, поки їх можна буде перевести, як небудь случайно не той... Ви ж розумієте, тепер такий час... Страсті у всіх розгорілись, всі знервовані. Своє життя ні по чом, а то ще ворога. От я для цього і кликав товариша-того. Це мій старий товариш по тюрмі...

СОФІЯ. (Простяга руку.) Дякую вам товаришу.

ГРИНБЕРГ. О, подождіть дякувати. Це справа така трудна, що я не знаю чи вдасться її провести. Я вам зможу сказати тільки години через три-чоти... (Раптом прислухується.)

СОФІЯ. Я готова чекати не то що чотирі дні, а чотирі місяці, скільки хочете.

ГРИНБЕРГ. (З посмішкою.) Але я так довго не можу чекати. Я хотів би вже сьогодні ввечері разом з вами одпразднувати щасливий кінець нашої справи. Ви нічого б не мали проти?

СОФІЯ. О, хоч у сю хвилину.

ГРИНБЕРГ. На жаль... треба подождать.

Я між инчим уже говорив з своїми товаришами з приводу вашої справи і мені удалось декого схилити до нас...

СОФІЯ. Правда? О, як це добре. Ах, як це добре! Ви ж розумієте, мені так тяжко було б бути, працювати з вами. Звичайно, я знайшла б сили зрозуміти, через що і як, але... чуття осталося би чуттєм. І ви сподіваєтесь, що вони нічого не матимуть проти того, щоб їх звіден перевести в друге місце?

ГРІНБЕРГ. Да, я думаю.

СОФІЯ. (Знов потискує йому руку.) Безмірно вам дякую.

На дворі глухо вибухає залп.

СОФІЯ. (Здрігнувшись.) Що це?

ГРІНБЕРГ. О, это ничего... Это так. Ничего.

СОФІЯ. Знов розстрілюють?

ГРІНБЕРГ. Нѣт, нѣт, это так, мы приказали приостановити. Не обращайтесь вниманія. Да, так я, значить, надѣюсь, что мы будем вмѣстѣ работать. Я чрезвычайно рад, так как...

СОФІЯ. А чи не можна б мені хоч побачитись зараз з батьком і братом? Подати надію?

ГРІНБЕРГ. О, нѣт, нѣт, это невозможно. То-есть, возможно, можливо, але я не ражу цього робити. Ми ризикуємо провалити спра-

ву. Та підждіть тронки і ви зовсім з ними сьогодні побачитесь.

Входить Семяшніков.

ГРІНБЕРГ. (До його.) Товарищ. Підтвердіте ви цьому невѣрному, що ми сдѣлаем все возможное по дѣлу его отца и брата.

СЕМЯШНИКОВ. С удовольствием подтверждаю. С удовольствием.

ГРІНБЕРГ. Ну, бачите? (До Семяшнікова.) А мы тут успѣли даже заключить маленькое условіе: сейчас же послѣ освобожденія товарищ примет болѣе близкое участіе в работѣ.

СЕМЯШНИКОВ. (Щиро и радісно потиснувши руку Софій.) Вот это дѣло! Я очень рад. Вѣдь у нас так мало культурных сил. Биться, стрѣляют мы еще так слаж умѣем, а дальние... Интеллигенція не вѣрит нам, боится, убѣгает к буржуазіи, саботирует, провоцирует. И тѣм радостнѣе для меня ваше участіе, что вы — настоящая, идейная украинка. Это прекрасно. Будем работать, товарищ. Правда?

СОФІЯ. Я з великою охотою...

ГРІНБЕРГ. А теперь, товарищ, идите домой и ждите отца... И брата, конечно. Да. А также нѣсколько слов от меня по поводу празднованія. Вы, вѣроятно, очень устали?

СОФІЯ. Безумно устала.

СЕМЯНИКОВ. Нічого. Тепер ве́в отдох-
нем.

СОФІЯ. Значит, іти її чекати?

ГРИНБЕРГ. Ідіть і чекайте.

СЕМЯНИКОВ. И будьте спокoйны.

СОФІЯ. Я, товарищі, не дякую, бо... Ну,
до побачення. (Іде до дверей.)

ГРИНБЕРГ. До побачення.

СЕМЯНИКОВ. До свиданья!

ГРИНБЕРГ. Хай живе Соціалістична Укра-
їнська Республіка!

СЕМЯНИКОВ. Урра-а!!

СОФІЯ. Дякую, товарищі. (На порозі озира-
ється, привітно з посмішкою махає рукою, киває го-
ловою і зникає.)

Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Невелика кімната, службовий кабінет Софії. Праворуч, ближче до рампи — стіл до писання; круг його фотелі й стільці. На столі телефон, шафа з книжками. Канана для публіки. В задній стіні двері в коридор. Ліворуч, другі двері в сусідню кімнату. Годни 6 вечора. На столі горить лампа.

В хаті Софія, одягнена в усе темне. Тихон біля неї й делегація робітників.

СОФІЯ. (Встає, за нею робітники. Весело, бадьоро.)
От же, товариші, вся справа в ваших власних руках. Хочете щоб не було експлуатації, буржуазії, то треба самим енергично братись до організації промисловости. Заводи, фабрики, майстерні, все теєр ваше. Але треба, щоб самі робітники дбали про те, щоб заводи не ставали. Треба думать не про те, щоб кожному поменьше робить і побільше вироблять, а про те, щоб побільше наших заводів працювало, щоб більше товариів давали, щоб менше безробітних було.

РОБІТНИК. Да это само собой. Конечно, это уж чего... Да только... (Мнется.) Непонятно нам одно... (Мнется, криво, понуро посміхається.)

СОФІЯ. А що саме непонятно вам?

РОБІТНИК. Да то, что украинцев мы выгнали. Ну-с, стало быть, с этим дѣлом кончено. А выходит, они промежду нас остались. Нам это без внимания.

СОФІЯ. Це ви про мене?

РОБІТНИК. Нас эта самая самостоятельная Украина и так зарѣзала. Довольно уж.

СОФІЯ. Так вам що як хочеться? Чим з вам зашкодила?

РОБІТНИК. (До робітників.) Да нічого. Ідемо, товарищи. Поищем настоящих товарищей, а тут... (Маха рукою, повергається й демонстративно виходить, за ним остаєні.)

СОФІЯ. (Посміхається.) Це вже, здається, третій такий випадок.

ТИХОН. (Почуро.) Буде й двадцять третій, коли ти зо всіма будеш говорити тільки по українськи. Для чого цей націоналізм?

СОФІЯ. Вони в Українській Республіці, а не в Росії, повинні знати нашу мову.

ТИХОН. Е, повинні... Мало чого хто не повинен. А нам через це не довіряють, етороняться...

СОФІЯ. Ну, добре. Хто там ще єсть? Багато ще?

ТИХОН. Може, кінчить на сьогодні прийом? З десятої години без перерви сидимо.

СОФІЯ. Нічого. Хто там ще?

ТИХОН. Селяне. Білякєвич з сахарозаводчиками. Залізничники. Вчорашній панок. І ще душ десять якихсь.

СОФІЯ. Чия черга тепер?

ТИХОН. Білякєвича.

СОФІЯ. Клич.

ТИХОН. (Виходить.)

СОФІЯ. (Знаходить на столі серед паперів довгий лист паперу й читає.)

Входять Білянкевич і ще двоє добродіїв, одягнених дуже просто, під робітників.)

БІЛЯНКЕВИЧ. (Уклоняючись, ввічливо, угодливо посміхається.)

СОФІЯ. Доброго здоров'я. Прошу сідати.

БІЛЯНКЕВИЧ. Дозвольте вам представити: сахарозаводчик Штаубе, Карповський. Ми до вас, шановна Софія Микитовна...

СОФІЯ. (Тримуючи листа в руці.) Я прочитала вашу заяву. Вона до мене не стосується. З цим вам треба звернутись до...

БІЛЯНКЕВИЧ. Я знаю, я знаю... Но, знаю вас, як українку, щиро люблячу самостійну Україну... ми хотіли, щоб ви за нас походатаїтвовали.

СОФІЯ. (З посмішкою.) Вибачайте, я читала заяву. Але мушу вам одразу сказати, що ви зовсім даремно гадаєте, що я можу вам допомогти. Іменно, з любови до України я цього не зроблю. Всі заводи, фабрики і звагами промислові підприємства переходять до рук народу. Ви, панове, ніяк не хочете з цим рахуватись. Забудьте про старе, ражу вам серйозно.

БІЛЯНКЕВИЧ. Но ви хотіте нас разорить?

СОФІЯ. Господи Боже, панове. Цілі віки один князь розорив мільйони людей і вам то не здавалось таким страшним. Прищодіть, ми вам дамо роботу. Будь ласка. (Поеміхається.)

БІЛЯНКЕВИЧ. Ми нічого протів того не маємо, но в'дь разоряється край, гинієть промисленность. Вот о чем, советвенно...

СОФІЯ. Повірьте, панове, що нам не менше вас потрібно, щоб не загинула промисловість. І ми вживемо всіх сил, щоб того не сталось. І це, панове, буде. Але, вибачайте, хазяїном і власником будете вже не ви, а самі трудящі.

БІЛЯНКЕВИЧ. Конечно, ви можете робить все, що хочете. Наш долг сказать вам... І я думав, що для вас інтереси України дорогі. Знаючи, як руські, ваші товариші, вивозять усе з України, як розоряють край, ми думали, що ви, як щира українка...

СОФІЯ. Кожний по своєму, добродію, любить свій край. Той бажає йому одного, а другий другого. Наша любов, видно, різна.

БІЛЯНКЕВИЧ. (Встаючи.) Да, видно, мы ошиблись. Недаром ваш папенька в таком горѣ... Честь имѣем кланяться. (Уклоняється й іде з кімнати. За ним панки.)

СОФІЯ. Бувайте здорові. (До Тихона, весело сміючись.) Але ти помітив, як ці панки про-

летаріями одяглися? Це ж відомий мільйонер Штаубе. Ах, як їм бідним не хочеться...

ТИХОН. (Хмуро.) Але вони знервувались до тебе, як до українки. Це характерно.

СОФІЯ. (Різко.) Ну, то що з того?

ТИХОН. Та нічого.

СОФІЯ. Ну, клич слідуєчих. Я втомилась. Треба швидче. Та чи скоро там перепишуть того папера? Ах, Господи, як не вміють нічого робить. (Істеричає, швидко виходить на право.)

ТИХОН. (Номалу виходить в коридор.)

Назустріч Тихонові швидко входять Подкопаєв і Желтухін. Вони хмурі, зхвилювані. Щось говорять, але побачивши Тихона, замовкають.

ТИХОН. (Озирається на них і виходить.)

ПОДКОПАЄВ. (Озирнувшись.) Отсюда также все цѣнное немедленно эвакуировать. Все. А главное деньги. Да гдѣ этот болван, Гринберг?

ЖЕЛТУХІН. Да в чем дѣло, товарищ? Почему такая спѣшка?

ПОДКОПАЄВ. (Тихо, злісно.) Гаїдамаки уже захватили почту и телеграф. Понимаете? Есть свѣденія, что они окружают этот район. Каждую минуту могут ворваться сюда. Достаточная причина для спѣшки?

ЖЕЛТУХІН. Позвольте, товарищ. А красива гвардія?

ПОДКОНАЄВ. (Лютю.) Падо было дѣлать, товарищ, так, как и говорили, всех буржуев и хохлов перестрѣвать. А теперь поздно... (Замовкає, бачучи Софію, що входить, тихо.) Этой ничего не говоритъ. Идите и все из этого дома уберите немедленно. Идемте, я вам там скажу. (Иде направо, за ним Желтухин.)

СОФІЯ. (Мовчки, нілжно слідує за ними.)

Входить делегація з селян. Де-які одягнені в свитки, де-які в кожухи, в шинелі, між ними одна жінка.

СОФІЯ. (Иде їм назустріч, привітно, весело, вільно.) Доброго здоров'я, товарищі. (Здоровкається з усіма за руку, посміхаючись до кожного. Потім сідає в свій фотель за столом, бере в руки олівець і блок-нот.) Ну, сідайте, товарищі. Тихоне, чи єсть всім стільці?

ТИХОН. Вистарчить. Сідайте, товарищі.

СОФІЯ. Ну, тільки знаєте що: говоріть коротко, точно, пивиденько. Там сидить ще народ, жде. Треба всіх задовольніть. Ну, слухаю. Нехай говоріть хтось один з товаришів.

СЕЛЯНИН. (Переглядаються між собою, шопочуться, не знають кому говорити.)

СОФІЯ. Ей, товарищі, ви наче до станового чи до земського начальника прийшли,

а не до своїх товаришів. Ну, щиндешько. Хай говорить один, потім другий, аби не всі разом. Тут начальства нема, не мійться. Ну?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. Та еслі по раздельності, то пуцай'уж я... Ми по ланійї претензії. Как, значитья, виїшла перемена з резолюцією, так, стало быть, тепер по принадлежности. Оно, конечно, какоє начальство, по усьо ж таки, скажем, трудно. Три года на хроні, імею медаль.

СОФІЯ. Чекайте, товаришу. Ви з якого села?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. З Домаховки, Гуляйпольського в'їзду.

СОФІЯ. (Записує.) Так. Ну, так в чому ж річ? В чому ваші претензії?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. Претензії так што, как правильно виражаться, то больше з непонімацієм. Той одно, другої по другому соображенію, а как сообща, так...

СОФІЯ. Ви, товаришу, так говорите, що я, їй-богу, нічого не розумію.

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. (Посміхається, хмуро дивиться в гору.) Та звесно, ви по українськи.

СОФІЯ. Ну, так що?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. А ми вже ето знаємо... Видалі довольноно.

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Підожди, Салавоне, ти щось таке накрутив, що й сам, мабуть, не вгризеш. Ми оце до вас з отим самим голосуванням.

СОФІЯ. Яким саме?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та щоб вибрати у депутати чи що. Совет депутатів.

СОФІЯ. Ну?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та ми ніяк не поймем. Голосували раз. Ну, так. Кидали там бамажки у скриньку. Потім того вишло приказаніє уп'ять голосувать. Те, кажуть, голосували не на пользу. А тепер то вже на-стояще. Проголосували й цей раз. Ну, вже ж годі? Та де. Ну, нехай. Ще не спочили люди, як уп'ять тобі прийшла маніфестація, щоб голосувать. Та це ж уже на що? А це, кажуть, уже саме настояще, таке вже, що і земля буде, і воля, і, сказать так, - усе преподобіє. Ахвішки давали кожному, ти за того, а ти за цього. А я його й на масть не бачив, який той депутат. Ну, та вже хай буде, це вже саме настояще. А воно на — тобі ще так не настояще, оце вп'ять голосувать. Так ми вже й розум загубили: на що воно отак багато голосувать? Та вже оце послали нас сюди, щоб тут довідатись, на що воно й до чого.

СОФІЯ. Ну, так можу вам сказати на це ось що: ідіть до дому, голосуйте ще раз і вибирайте...

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та таки голосувать?

СОФІЯ. (Посміхаючись.) Таки голосувать. Але знайте, що ці вибори то вже справді дадуть вам і землю, і волю, і все, що...

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Умгу, так таки, значить, голосувать? (До селян.) Таки голосувать.

СЕЛЯНЕ. (Хмуро хитають головами.)

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Така штука. Ну, то вже хай так. Тільки як у нас уже до вас таке прошеніє: чи не можна, господа товариші, прекратить свободу?

СОФІЯ. Як то прекратить свободу?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та щоб уже швидче минулися оті мобілізації та всякі безубразія. Та ще наказували просити вас, щоб дозволили нам настановити за справника капітана Твердожила. Правда, звипяйте вже, він без ноги. Та то вже нічого, а таки буде якесь начальство. Бо вже, не вам кажучи, така пішла скрізь стипендія, що хоч сядь та плач, хоч стоячи ревн.

СОФІЯ. Чекайте. У вашому селі є большевики?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та ми всі болно-
вник. Тих українців аж ні одісеєського
нема.

СОФІЯ. І ви всі постановили постановити
капітана Твердожила за справника?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Ну, нема ж спа-
сення од тої свободи! Там зарізали, там спа-
лили, там обібрали.

СОФІЯ. Ну; і ви хочете, щоб той справник
і був пас, і зпущався, як перше було?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Е-е, зачим же
бить? Ми так не хочемо.

СОФІЯ. Ну, а земля ж як? Приїде справ-
ник, то приїде й поміщик. Вони одні без од-
ного не можуть ніяк. Ви ж як на цей щот?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Не-е, поміщик уже
нехай краще не приходить, а то не всидить.
Та нам, бачите, як би вам сказати... щоб
хтось за старшого був. А то всі старші, а
порядку нема. Та ще оці красно... красно-
гвардійонці, чи як їх там? Чи не можна їх
повиганяють к чортовій матері, у їхню Расею.
То ж чисто грабують народ. Забірають хліб,
сало, хапають птицю всяку. То, кажуть, у
Расею. Ну, та й їдь собі у свою Расею, та
й хапай там. Чи вже скоро прийдуть ті гай-
дамаки, скажіть пожалуста? Говорять люди,

що ті вже повиганяють цих гвардійонців. Кажуть, ті гайдамаки ніби то з наших такі люди, по кацниці...

СОФІЯ. (Мовчить якийсь мент.) Хм! Добре, товариші, все буде, що ви хочете. Я записала отут, ми обговоримо. А тепер... (Підводиться.) Ви підете з цим товаришем і з вами ще поговорять.

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Так буде все? А бомагу нам якусь дасте?

СОФІЯ. Ні, бумаги не треба. Все буде й так...

СЕЛЯНЕ. (Помалу встають, чухаються, мпуться, перешіптуються, — не певні.)

СОФІЯ. Тихоне, будь ласка, треба з товаришами побалакати докладніше про все. Ти розумієш? Поклич товариша Савченка, нехай він поговорить. Добре?

ТИХОН. Добре. Ходімте, товариші.

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. (Уклоняється Софії, за ним другі.) Прощавайте. Так нам уже там дадуть бомагу?

СОФІЯ. Там, там. Бувайте здорові. (Коли селяне виходять, сідає безпомічно, пускає руки по столі й стомлено сидить.)

Входить СЕМЯНИКОВ. (Оживлений, веселий. До Софії.) — Здрастуйте, хохландія милая. Ви

до сих пор за работой? Молодчина вы, сй Богу. Да что вы такая будто кисельная? А?

СОФІЯ. (Маха рукою.) Разку не допитуватись.

СЕМЯННІКОВ. Что?

СОФІЯ. Разку не допитуватись.

СЕМЯННІКОВ. Тьфу, чорт. Да говорите вы, товарищ, по человѣчески, сй Богу. Вот наказаніе Господне.

СОФІЯ. Вчіться розуміть. Я вам заявила ще в самого початку, що ні одного слова по руськи ви од мене не почувте. Ви живете на Україні й повинні знать її мову.

СЕМЯННІКОВ. Да на какого дьявола она мнѣ нужна, ежели меня все вездѣ и я всех отлично понимаем и по русски? Зачѣм этот націонализм, раз'единеніе, не понимаю? Когда вы отдѣляетесь от этого буржуазного національного фетишизма? Такая вы славная, енергичная, умная, такая социалистка хорошая и... все портите этим своим украиннофильством. Ну, да будем надѣяться, это, наконец, вывѣтрится. А дѣла наши подивгаются, товарищ.

СОФІЯ. Да?

СЕМЯННІКОВ. Буржуй снесли сегодня миллиончик. Затѣм получена мануфактура. Я думаю предложить комитету пустить весь

милліон на організацію работ для безработных. Необходимо реквизиовать все особняки под больницы и школы. Их, ежели бы поскорѣе нам всю разруху уладить, да за творческую работу приняться. А, товарищ? Да почнетить как слѣдует публику нашу. Жулья вѣдь набилось к нам. Лѣзут подлецы как мухи на мед и компрометируют мерзавцы. И мало, мало интеллигентных, культурных сил. А дѣло громадное, великое дѣло, товарищ. Дух захватывает...

Швидко входит СОРОКІН. (До Семьянникова.)
— Наконец, вас поймал. Здравствуйте. (Софій.)
Здравствуйте, товарищ.

СЕМЯННИКОВ. В чем дѣло? Что случилось?

СОРОКІН. Ничего особеннаго. Вы мнѣ нужны.

(Входит Тихон.)

СЕМЯННИКОВ. Сейчас, я хотѣм вот с товарищем.

СОРОКІН. (Решуче одводитъ у бѣк, тихо.) Наши разбиты. Украинцы и пѣмцы в десяти верстах от города. Могут сейчас быть здѣсь. Только что прѣѣхал Васильев. Он еле спасся.

СЕМЯННИКОВ. (Свистить.) Да вѣдь он хватал, что...

СОРОКІН. Эх, говорил я... Ну, да что там! Надо немедленно созвать комитет. Да не

всѣхъ, украинцевъ къ чорту. Из-за нихъ все и вышло. В послѣдній моментъ, поддѣцы затѣяли ссору с панними по поводу какихъ то своихъ національныхъ требованій и это погубило всѣхъ. Пока мы ссорились, гайдамаки обошли со всѣхъ сторонъ и ударили. Ну, погодите вы, хохлы, я вамъ покажу. И эти тоже могутъ что нибудь подобное устроить.

СЕМЯНИКОВ. Да, в такомъ случаѣ, ну ихъ къ чорту. Что жъ теперъ дѣлать? Разбиты окончательно?

СОРОКІН. Вдребезги. Ну, идемъ, идемъ, надо созвать вѣдь еще. (Хочетъ выйти, мимоходъ сухо хитаетъ головою Софіи и каже.) Досвиданья.

СОФІЯ. Сталось що — небудь?

СОРОКІН. Какъ?

СОФІЯ. Що небудь сталося?

СОРОКІН. Если вы, товарищ, хотите, чтобы вамъ отвѣчали, то имѣйте в виду, что не всѣ понимаютъ ваше наречіе.

СОФІЯ. (Рѣзко.) Случилось что нибудь?

СОРОКІН. (Такъ само.) Нѣтъ, ничего не случилось. (Хочетъ йти.)

СОФІЯ. Подождите минутку. Я хотѣла васъ видѣть. Одинъ вопросъ. Вы приказали закрыть желѣзнодорожную украинскую школу и сжечь всѣ украинскіе учебники?

СОРОКИН. Да, я.

СОФИЯ. С какой цѣлью?

СОРОКИН. С той цѣлью, чтобы их не было. Подобный приказ я отдал вездѣ.

СОФИЯ. А себя вы отдаете отчет, что вы дѣлаете?

СОРОКИН. Не беспокойтесь пожалуйста, я привык это дѣлать всегда. Сожалѣю только, что мы раньше занимались этим преступным попустительством вашему націонализму.

СОФИЯ. Школы и учебники вы называете национализмом?

СОРОКИН. Я называю национализмом все, что раз'единяет один народ. Никакой вашей Украины не было, нѣтъ и не будет. Все это буржуазно-интеллигентная сантиментальная чепуха, с которой я буду бороться безпощадно. Слышите товарищ? Без-по-щадно. Это нам слишком дорого стоит.

СОФИЯ. Это называется „самоопредѣленіем вплоть до отдѣленія“?

СОРОКИН. Да, вот это самое. Досвиданья.

СОФИЯ. По крайней мѣрѣ, откровенно.

СОРОКИН. (Озирнувшись.) Да, товарищ, откровенно. Семяшиков, идемте. (Выходить, за ним Семяшиков, являясь хвильовано й трівожно ходить по хаті.)

СОФІЯ. О, принаймні, це вже отверто. Принаймні отверто. (До Тихона.) Тепер ти чув?

ТИХОН. У їх щось трапилось.

СОФІЯ. У „їх“?... А ми хто? Ха! „Не було, ніт и не будет!“ О, як вони всі чудесно засвоїли цю формулу. Од чорносотенця до соціаліста, всі одподушно стоять за неї. Добре, коли так. Чудесно. От коли вони показали свій інтернаціоналізм... Я при цьому більше не буду робить! Скажи там.

ТИХОН. Завтра?

СОФІЯ. Не знаю. Ну, скажи, хай завтра приходять. Хтось приїме.

ТИХОН. (Виходить.)

Пазустріч йому Грінберг.

СОФІЯ. Ви, товаришу, в якійсь справі? Вибачайте, я зараз не можу.

ГРІНБЕРГ. (Підходить близько, тихо, значно.) Моя справа та сама. В останнє питаю вас: ви сповните ваш договір?

СОФІЯ. (Різко.) Товаришу! Я вам раз сказала, що ви мене примусите підняти цю справу перед всіма товаришамн, я це зроблю.

ГРІНБЕРГ. Це буде ще одна нечесність.

СОФІЯ. А ви гадаєте, що наш договір був чесний?

ГРИНБЕРГ. Який би він не був, я ризикував через його своїм життям, репутацією і я його сповнив.

СОФІЯ. Ви його не сповнили: брата розстріляно.

ГРИНБЕРГ. Я вам уже поясняв, через що. І ви знаєте, що через це мене самого трохи не вбили, коли я хотів оборонити його. Але батька вашого я все ж таки одстояв. Я пам'ятав, що я обіщав вам. І вмер би, а од свого обіцання не одступив — би. А ви?

СОФІЯ. Чого ви хочете од мене? Чого ще ви тут...

ГРИНБЕРГ. Щоб ви сповнили своє обіцання.

СОФІЯ. Бути вашою рабою і виконувати всі ваші вимоги, які будуть на користь справі? Я готова. Я вам це весь час кажу.

ГРИНБЕРГ. Ні, виконувати навіть те, що не має відношення до справи і, може, навіть неприємне для вас. Ви забули знов?

СОФІЯ. Ні, не забула, але цього я не робитиму.

ГРИНБЕРГ. Це не чесно.

СОФІЯ. Може бути.

ГРИНБЕРГ. Я ризикував своїм життям.

СОФІЯ. Признаю і дякую.

ГРИНБЕРГ. Я рахував так: або смерть, або сповню обіцання.

СОФІЯ. Можо быть.

ГРИНБЕРГ. І думаю, що ця умова і для вас обов'язкова.

СОФІЯ. Але я цього не думаю.

ГРИНБЕРГ. Мнѣ достаточнo, если я так думаю.

СОФІЯ. Не бороню вам задовольнитись цим.

ГРИНБЕРГ. Но, ви, надѣюсь, не сомнѣваєтесь, что я одно из этих условій заставлю вас принять?

СОФІЯ. Не сумніваюсь. Але тільки — смерть.

ГРИНБЕРГ. Отлично. (Круто повертається й хоче вийти, але на півдорозі зупиняється, так само круто повертається назад і підходить.) Считаю своїм долгом предупредить вас, что среди бумаг штаба вильного козацтва найдены документи, касающіеся вашего отца и братьев. В особенности отца. Он состоял отаманом отряда. Он принимал участие в разстрѣлѣ большевиков еще до нашего выступления. Эти документи извѣстны не только мнѣ. На основании их ваш отец будет сегодня арестован опять и на этот раз разстрѣлян без суда. Такія лица об'явлены виѣ закона.

СОФІЯ. (Мовчить.)

ГРИНБЕРГ. (Чокнув якийсь мент, злегка вклонився і повернувся.)

СОФІЯ. (Тихо, глухо.) Почекайте... (Пауза.)
Ви можете показати мені ці документи?

ГРИНБЕРГ. Ви мені не вірите? Можу.

СОФІЯ. Чому ви раніше мені про це не сказали?

ГРИНБЕРГ. Їх знайдено сьогодні. Через це я знов спитав вас про договір. Я сподівався, що матиму ще раз слушай ризикнути за вас своїм життям. Ви оказались недостойні цього.

СОФІЯ. Ці документи у вас?

ГРИНБЕРГ. Так, у мене.

СОФІЯ. Ви мені їх можете оддати?

ГРИНБЕРГ. Тільки після того як сповните договір.

СОФІЯ. Перед тим ви мені їх покажете?

ГРИНБЕРГ. Покажу.

Пауза.

СОФІЯ. Добре, коли?

ГРИНБЕРГ. Не пізніше завтрашнього вечора. Сьогодні засідання, я мушу бути.

СОФІЯ. Добре. Ще одне питання. Я знаю, чого ви хочете. Ви гадаєте, що після того вас можна називати товарином?

ГРІНБЕРГ. Я люблю вас. Це вся моя відповідь. І ще раз повторю: я на все піду.

СОФІЯ. Добре. Після такої відповіді я не маю більше нічого сказати вам.

ГРІНБЕРГ. Завтра я скажу вам, де і в якій годині.

СОФІЯ. Добре.

ГРІНБЕРГ. (Злегка вклоняється і твердою ногою виходить.)

СОФІЯ. (З силою обхоплює руками лице, кладе лікті на стіл і так хитає головою в один бік і в другий.)

ТИХОН. (Входить.) Щось серйозне сталося. Зустрів Макея. Зхвилюваний страшенно. Кудись побіг. Але мені не хотів сказати. Вони нам не вірять.

СОФІЯ. (Мовчить, сидить у тій самій позі, але не порушено.)

ТИХОН. Так далі, Софія, не можна. Я принаймні не маю більше сил. (Виймає листа.) На, ось почитай. Од батька. Вчора одержав. Не хотів навіть тобі показувати, щоб не хвилювати. Але тепер треба, щоб ти прочитала. Все одно.

СОФІЯ. (Тривожно.) Нічого з ним не сталося?

ТИХОН. (Гірко посміхаючись.) О, не турбується. Прочитай.

СОФІЯ. (Розгортає листа, трохи про себе читає.)
Ні, не можу. Читай ти.

ТИХОИ. (Читає.) „Останній раз моє слово до вас, братоубійці. (На якийсь мент сивняється.) Три тижні минуло, як ви передали мене і сина мого Марка в руки ворогів нашого народу. Але проти вашої волі моє пікчемне життя врятувала доля. Щоб мучився я, і в муках кінчив останні дні свої, обливаючись соромом за діла дітей своїх. Чом я вас малим не придунив, щоб не ганьбили мого сивого волосся? Доки ж ви будете розпшпачь нещасну націю вашу, мерзениі вилупки? доки будете знущатися з народу, якніі на своє лихо породив вас? Що ви робите? схаменіться, прокляті: ви ж руїну робите з нашої любої землі, ви грабуєте її, ви загачуєте ненажерливу пельку грабіжніці — кацапії, нашого вічного ката, ви калічите дітей свого народу, одбіраючи у них мову, серце, душу їхню. На що ж ви школи українські закриваєте, за що учителів розстрілюєте? Розстрілюйте братів своїх, батьків, але не чіпайте хоч тих, які несуть народові слово правди і науки. „Схаменіться, бо лихо вам буде.“ В останне кричу вам з намученого серця: киньте, покаїться, а не покаєтесь, то проклинаю вас своїм батьківським, невміручим прокляттям. Не діти ви мені, а вороги люті. Своєю ста-

рою рукою застрілюю зрадників, братоубийців і ворогів свого народу. *Микита Слімченко.*

„А листа цього можете показати своїм товаришам, і знов мене схопить, і знову бити прикладами, і знову вести на розстріл. Будьте прокляті.“ (Софія кладе руку з листом на стіл, схилила голіву на руку і беззвучно ридає.)

ТИХОН. (Іде до вікна і мовчки дивиться на улицу, потім рішуче підходить до Софії й перово з мукою говорить.) — Тепер ти бачиш, що більше так не можна? Бачиш? Я весь вимучився. Ти теж. Ми чужі і там, і тут. Тут цураються, зневажають, уникають. Там кленуть, проклинають. Я більше не можу. Або одно, або друге.

СОФІЯ. (Підводячись.) Значить, справді, зробітись зрадником? Так, чи що?

ТИХОН. (Мовчить.)

СОФІЯ. З якої ж речі нам „або, або“? Через що ми повинні зрікатись своєї нації, ми, окривджені національно, пригноблені, зневажені? Чому не їм? Вони до нас прийшли, а не ми до їх. Вони нас гнітили, зневажали, нищили. І ми повинні тепер зректись? „Не было и не будет.“ О, вибачайте, было и будет.

ТИХОН. (Начинає вдивлятися у вікно. Через те, що вікно виходить на подвір'я і з його можна бачити вулицю тільки скоса, він стає збоку на стілець і пильно дивиться.)

СОФІЯ. Що там?

ТИХОН. Щось тут не певне діється. Цілий день якісь підозрілі люди лазять круг будинку. (Зливаючи.) Сьогодні вранці була тут мама. Я не хотів тобі казати. Говорила, щоб ми з тобою тікали, бо батько й Панає постановили нас схопити й судити. Чи не того ці люди й пиведяють тут?

СОФІЯ. Чом же ти маму не привів до мене?

ТИХОН. Я хотів, але... (Зушвиється й обоє починають слухати.)

Чути на улиці глухі, часті вистріли, приглушені крики.

СОФІЯ. Що це може бути?

ТИХОН. (Знов біжить до вікна, стає на стілець і загляда на улицу.) Біжать люди... Тікають... Стріляють...

Стріляшину чути в домі, але не близько. В коридорі тривожні крики, тоніт піг.

ТИХОН. (Біжить до дверей і одчиняє їх. — Видно, як метушаться в паніці люди, біжать, штовхаються, кричать.) Українці, українці. Спасайтесь. Товарищи, сюда. Кудя? Там гайдамаки...

ТИХОН. Гдѣ? Гдѣ? Товарищи! Гдѣ украинці? (Зачиняє двері.) Софіє! Тікаймо! Швидче!

СОФІЯ. Куди? Куди ж тікать? Вони вже тут.

ТИХОН. Куди всі тікають. Швидче ж.

Вбігають зправа Сорокін, Семяніков і ще дум-
нять шість большевиків. Де які виймають з кишені
револьвери й заппають їх під шафи, другі ханають
з столів папери й засувають в кишені, в паніці кри-
чать:

— Дверь, дверь запирайте. (Замикають двері.)

— Через окна, через окна. Выходов нѣт.
(Кидаються до вікна і шарпають.)

— Товарищи. Защищайтесь. Баррикады.

— Какаля там защита. В окна.

— Куда выходит окно? 9

— Ломайте. Открывайте окно.

ТИХОН. Это окно выходит во двор, во
двор. Сюда можно, можно. Открывайте его
сильнѣе.

СОРОКІН. (До Софії.) Радуетесь? Да? Ваши
идут? Дождались?

СОФІЯ. (Гнівно впростовавшись.) Негодяй...

СОРОКІН. (Так само.) Нѣт сударыня, него-
дяйка-вы. Предательница. Вы привели их
сюда. Но погодите вы, хохлы проклятые. Мы
придем оиять. И тогда мы вам уж покажем
самостітінність. О ми еще придем. (Люто гро-
зяться кулаком на стукіт у двері.)

ГОЛОСИ. Готово. Пользайте скорѣе. Да
скорѣе же чорт.

СОРОКІН. (Кидається до вікна й лізе за другим.)

ТИХОН. (До Софії.) Софіє, швидче. Лізь, я
поможу.

СОФІЯ. (Голосно, гнівно.) Я не піду з пего-
дьями і ворогами свого народу. Можеш іти
з ними.

ТИХОН. Але ж чуєш? (Чути, як гунають десь
у двері, які розбивають.) Швидче ради Бога.
Софіє.

Чути з улиці крики, стріляниці. Вольнесики товмлять-
ся, всі разом лізуть у вікно, кричать:

— Товарищи, не все́ разом.

— По одному.

— Не спішайте. Ну, да куда ви?

— Скорѣ же, чорт вас возьми.

— Товарищи. Второй этаж. Осторожниѣ.

Прыгайте осторожниѣ.

ТИХОН. (Хвилюється, умовляє Софію. Тягне її
за руку, вона негодливо ринуче, гнівно крутить голо-
вою. Він сердиться, кидає їх, біжить до вікна, звідти
з одчаєм кричить.)

— Софіє, Чуєш? Ах, ти Боже мій. Софіє!

СОФІЯ. (Крутить головою.)

ТИХОН. (Люто плюється, вилазить на вікно і
зникає.)

СОФІЯ. (Сильно стискає руки, кидається до вікна,
зупиняється, озиряється немов шукаючи, де сховатись,
знов біжить до вікна, знов зупиняється.)

Гомін і крики в коридорі побільшуються, але вистрілів
уже не чути. Двері зправа торгають, потім починають
ламати. В момент, коли вони розчиняються, Софія
хапливо зачиняє вікно.

Вриваються з рушницями і револьверами в руках українці. Попереду Оліщенко, Панас, Арсєн.

СОФІЯ. (Притулюється біля вкни до стіни, виправляється і непорушно стоїть дивлячись на українців.)

СЛІПЧЕНКО. Ага-а, ось де вона. А тої де? Де другий зрадинк, кацапський запродаець? Га? Де він проклятий? Хлопці. Обшукать всі кімнати. Нікого не випускать.

ВІЛЬНІ КОЗАКИ. (Деякі кидаються в другі двори, деякі шукають по шафах, під столами.)

Разом:

— Смерть кацапці.

— А-а, порозбігались, як руді миші.

— Бий їх кацапів проклятих.

СЛІПЧЕНКО. Хлопці. Стійте. Бачите цю . . . фігуру? (Показує на Софію.) Дивіться пильно, дивіться всі. Це дочка моя, зрадинця, большевичка. Що? Га?? Хороша дочка моя. Що зробить з нею? Кажіть. Кажіть ви, вірні сини своєї нації. Судіть її прокляту. Бачите, як стоїть? Бачите? Ну, кажіть, що їй зробить?

Здивування. Мовчання. Ніякові погляди, непорозуміле переглядання, співчуття.

СЛІПЧЕНКО. Ну, кажіть же. Убить її тут же своєю батьківською рукою.

ПАНАС. (Твердо.) Батьку! Ми постановили судити її в своїй семьї.

СЛІПЧЕНКО. Який ще тут суд? Хіба не видно? Нема часу на суд. Один їй суд.

ПАНАС. Я вимагаю, Микито Івановичу, суду. І не хвилюйтеся так.

СЛІПЧЕНКО. Я не хвилююся. Я не хвилююся. Ні. Але добре, добре, панове товариство. Я вас прошу вийти й повартувати на дверях. Ми будемо судити зрадинцю України. Не бійтеся це не довго буде. Тим часом обшукайте всі закутки цього кацапського кодла.

ВІЛЬНІ КОЗАКИ. (Шоголосно.) Ходімте, товариші. Ходімте. (Виходять.)

СЛІПЧЕНКО. Хведоре. Поставте на дверях цієї кімнати вартових і нікого сюда не пускайте.

ХВЕДІР. Слухаю, пане-отамане. (Виходить за всіма.)

СЛІПЧЕНКО. (До Софії.) Вийди звідти. Стань посеред хати.

СОФІЯ. (Стоїть в тій же позі не рухнувшись.)

СЛІПЧЕНКО. Я кому кажу? Ти.

ПАНАС. Це не важно, де стоятиме Софія. Річ не в тому.

СЛІПЧЕНКО. (До Панааса.) Хто тут батько цієї жінки? Ви?

ПАНАС. Не я, але...

СЛІПЧЕНКО. То не мішайтесь. Моя кров

і моя воля судить її так, як я хочу. (До Софії.)
На середину, паршивко!

СОФІЯ. (Тихо, ледве чути.) Ви можете мене
убити і тут.

СЛІПЧЕНКО. І убью! І убью!

ПАНАС. Микито Івановичу. Згадайте на-
шу постанову. Так не можна.

Двері зправа починають шарпатись, ніби хтось хоче
одчинити, а другий не пускає.

СЛІПЧЕНКО. (Озираючись.) Що там таке?
Арсене, подивись. Я ж сказав, щоб...

АРСЕН. (Кидается до дверей, але вони в цей
мент розчиняються і входить Хведір. Він починає
говорити.) „Пане-отамане! Там якась жінка
хоче, щоб...“ (Але тут, ніби вирвавшись з рук
вартоних, вбігає в кімнату Гликерія Хведоровна
і кидается до Софії.) Я ж казав, щоб... А,
чортяка.

СЛІПЧЕНКО. (Лютю Хведору.) Не пускати
більше нікого. (Маха рукою, щоб виїшов. Хведір
виходить. До Гликерії Хведоровни грізно.) Що тобі
тут треба?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Стає поперед Софії, за-
хищає її своїм тілом, розставляє руки. Вигляд має
рішучий, лютий, вся тремтить.) Не дам. Не дам.
Не дам.

СЛІПЧЕНКО. Стара! Одійди. Одійди, тобі
кажу.

ГЛІНКЕРІЯ ХВЕД. Не одійду. Убивай мене.
Убивай.

ПАНАС. Мамо, ніхто Софії убивать не хоче.
Ми хочемо тільки врятувати її. Щоб другі
не убили.

СЛІПЧЕНКО. Одійди, кажу, сядь і сяди
камінем. Во так при тобі і вб'ю її. (Націляєсь
револьвером.) Одійди, а то смерть вам тут обом.

ПАНАС. (Підходить до Глінкерія Хвед. й одводить
її в бік.) Сядьте, мамо. Ви самі побачите. Не
треба тільки так хвилюватись.

СЛІПЧЕНКО. (До Софії.) Слухай ти. Та слу-
хай українським вухом, а не кацапським.
Твоїх приятелів кацапських красноградськ-
ників розбито вщент. В город вступують
українські козаки і друзі України — німецькі
вояки, кацапню виметем. А зрадників буде
покарано. Чуєш: буде люто покарано.

СОФІЯ. (Стоїть все так само.)

СЛІПЧЕНКО. Ти — зрадниця. Ти продала
свою націю. Ти вбила свого брата. Ти руй-
нувала з кацапньою наш край. Ти разом з
нашими віковими національними ворогами
запроваджувала свою націю знов у неволю.
Чуєш ти це все? Ти — злочиниця. Що ти
за це заслужила? Кажки сама. Ну, кажки
сама: що?

СОФІЯ. (Тихо.) Я не зраджувала свою націю.

СЛІПЧЕНКО. Ти не зражуєши? А хто ж зражував: я, Панас, чи той брат твій, якого ти вбила? Та? Але слухай: ти колись любила свій край. Ради сеї любови тобі може бути милость. Але... слухай шильно, слухай всім серцем. Але ти тут, зараз же напишеш, що одрікаєшся своїх бувших приятелів-большевиків, що проклинаєш цих ворогів нашого народу і каєшся за те, що вони тебе спокусили. Чуєш? Тоді ми всі будемо молити, щоб тебе помилювали. Я оддам ще раз своє сиве волосся на глум, на сором, на ганьбу і буду прохати за зрадницю-дочку. Чуєш? Я це обіцяв твоєму братові і Панасові і слово своє здержу. Сідай, пиши. Де твій папер? Бери.

СОФІЯ. (Стоїть непорушно.)

СЛІПЧЕНКО. (Здпвоваю.) Що ж ти?? Не хочеш?..

СОФІЯ. (З усилям, ледве чутно.) Я не можу бути зрадницею.

СЛІПЧЕНКО. Ти не можеш бути зрадницею кацанні? Значить, ти таки з ними? А Україні ти можеш?.. Так що ж з нею балакати після цього?.. Чули?..

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Встає, іде до Софії.) Дитино. Напиши. Напиши, моя бідна. Благаю тебе, ради твоєї матері. Я ж... Я ж... Боже мій, Боже мій. Що ж це робиться. Брат на

брата. Батько на дітей. Софієчко, дощо моя. Напниши ж, що він говорить. Хіба ж тобі ті страшні люди рідніці за батька, за братів твоїх, за матір твою?

СОФІЯ. (Заплющує очі, одкида голову до стіни й, як розп'ята, стоїть так.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Напниши, дитино? Напниши?

СОФІЯ. (Не мивючи лози, помалу неагодишно крутить головою.)

СЛІПЧЕНКО. Ну, от. От чуєш, бачиш сама. Що? Розбишаки, грабіжники, національні вороги наші дорогні їй за все. Ну, що ж вам більше. Розуміється, у неї там полюбовнички. Як же вона може одректися їх? У-ух, ти шлюха кацапська.

СОФІЯ. (Хоче щось сказати на перші слова, але при останніх заціплює зуби й одкида знов голову назад.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Софіє. Дитино. Не вбивай же мене.

СЛІПЧЕНКО. Годі. Що з нею балакать. Арсене. Веді її. Нехай судять тепер її власті.

ПАНАС. Підождіть, Микито Івановичу. Я думаю, що Софія Микитовна подумає і... змінить свою думку. Даймо подумати їй. Я пропоную лишити її саму хвилини на десять, п'ятнадцять. Софія Микитовна подумає і

зрозуміє, що ми не бажавмо їй зла, а що це є єдиний спосіб урятувати її життя. Коли б ми не встигли захопити її тут вперед, то другі українці уже розстріляли б її. Значить... значить, треба Софії Микитовні над цим подумати і щось вибрати. Тим наче повинно бути легше написати таку заяву, що вона як сама бачила, які більшовики друзі нашому народові. А помилятись кожний може. І ніякого сорому нема. признати свою помилку. Давайте вийдемо її лишимо її саму.

СЛІПЧЕНКО. (До Софії.) Хочеш подумати ще?

СОФІЯ. (Мовчить.)

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. Вона подумає, вона подумає. Ходімте. Подумаї, моя дитино. Подумаї і пиши. Ходім, старий, ходім, нехай вона собі... (Бере за руку Сліпченка і всі тихо виходять, поглядаючи на Софію, що стоїть непорушно.)

Під час останньої сцени за вікном глухо чулася стрілянина і счинилася пожежа; яка де-далі поширювалася. Так само під час останніх слів у вікні з'явилася голова Тихона і швидко сховалася.

Коли всі виходять голова знов з'являється і пильно з усіх боків вдивляється в кімнату.

СОФІЯ. (Якбиш час стоїть так само, потім розплющує очі, дивиться поперед себе-хмарним, задумливим поглядом і помалу зтомлено йде до столу.)

ТИХОН. (Побачивши її, микрає пальцем по шклу, стукає.)

СОФІЯ. (Швидко озирвається, бачить Тихона, зтурбовано дивиться на двері й злякано маха йому рукою, щоб зліз. Але Тихон унерто стукає й манить до себе. Тоді Софія швидко підходить до вікна, одчиняє й шопотом говорить.) — Ради Бога, тікай швидче. Що тобі треба тут?

ТИХОН. Софіє. Лізь. Швидче. Тут Грінберг жде з кіньми, з гайдамацьким пропуском. Швидче.

СОФІЯ. Грінберг?

ТИХОН. Ах, та швидче ж. Що ти здуріла чи що? Тут драбина. Лізь. Ну?

СОФІЯ. (Раптом.) У тебе є револьвер? Є?

ТИХОН. Є все. Є. Швидче.

СОФІЯ. Дай мені. Дай. Давай, давай. Швидче, ради Бога.

ТИХОН. (Виймаючи револьвера.) Та на віңцо тобі, коли ми...

СОФІЯ. Ах, та давай! (Ховає револьвера, ховає собі на груди.) Дякую, голубчику. Дякую. Тенер тікай. Тікай, зараз ввійдуть, почують.

ТИХОН. А ти ж?

СОФІЯ. Я инакше втічу. Инакше. Тікай, тікай! Тікай ідуть!

Одчпинаються двері, з'являється Сліпченко, Тихон одразу одсовується пбік і ховається.

СОФІЯ. (Озирвається на батька, потім зразу приставляє револьвера до виска, стріляє і падає. З су-

відньої кімнати вбігають Гликоєрі Хвед., Панас, Арсен, плавні козаки з зброєю приготовленою до стрільниці.)

ГЛИКОЄРІЯ ХВЕД. (Побачивши Софію з криком кидається до неї, падає на трун, бачить рану на виску і ридє.)

СЛІПЧЕНКО. (Тихо, розтершино.) Оттак, значить...

ПАНАС. (Везе коло спірається об стіл.)

За вікном кривано, зено пала пожежа і все ближчо чути спів козаків „Як злетілиєь орли чайку рятувати“ та радієші крики народу „Ура! Слава! Слава!“

Кінець.

З друкарні Христофа Райсера Спів у Відні.

ТОВАРИСТВО „ДЗВІН“

має контору і головний склад видань у Києві, Бесарабська п.
число 2.

Хто хоче замовляти більшу кількість книг і підручків
для продажу, шкіл та бібліотек, має звернутись з за-
лежними по такій адресі:

Київ, Бесарабська площа ч. 2, Товариство „Дзвін“.

Приймаються замовлення на складання бібліотек для
довгих інституцій, земств, товариств, початкових і серед-
ніх шкіл. Бібліотеки складаються під доглядом педагогів і
ців сеї справи.

Замовлення виконуються по можливості скоро й аку-
ратно.

Книгарням і земствам звичайний опуст (знижка).

Пересилка за рахунок покунця.

Книгарня Т-ва „ДЗВІН“ у Києві

має до продажу всі українські книжки, які вийшли і ви-
ходять на Україні і за кордоном. При книгарні постійна
става повної літератури. Замовлення виконуються негайно.

Адреса книгарні:

Київ, В. Володимирська ул. ч. 48, Книгарня Т-ва „Дзвін“.

Українська Книгарня Т-ва „ДЗВІН“ у Харкові

має на складі всі видання „Дзвону“ і „Української Шко-
ли“ і є головним складом для Слобідської України.

Книгарня „Дзвін“ у Харкові має в продажю всі україн-
ські книжки, які виходять на Україні і за кордоном.

Всі підручники для шкіл нижчих і середніх можна од-
ержати в Харківській книгарні „Дзвін“.

Замовлення виконуються негайно.

Адреса:

Харків, Петровський пров. 18, Українська
книгарня „Дзвін“.

Ціна 10 гривень (10 корон.)

